

Mokslo Lietuva

VYTAUTAS LANDSBERGIS:
KAD LIETUVA IŠLIKTŲ MOKSLO PASAULYJE

■ 3 p.

VYTAUTO
MAKNIO
FENOMENAS

■ 3–5 p.

■ 6–7 p. Gaivinamos senovinės dainos ■ 8–9 p. Josifui Brodskiiui – 70

Nr. 13(435)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Gegužės mėnesį, kai aplink tiek žalumos ir paukščių čiulbesio, senosios Alma mater akademinė bendruomenė susirinko paminėti dviejų iškilų senosios kartos matematikų – Gerardo Žilinsko (1910 02 23–1968 09 30) ir Vytauto Paulausko (1910 06 07–1991 05 07) šimtųjų gimimo metinių. Vieta pati iškilmingiausia, kokia yra Vilniaus universitete – Šv. Jonų bažnyčioje. Paprastai čia inauguruojami universiteto garbės daktarai – pasaulyje garsūs mokslininkai, įteikiami diplomai naujiems mokslo daktarams, habilituoto daktaro laipsnį ar profesoriaus pedagoginį laipsnį pelniusiems asmenims, universiteto absolventams įteikiami Alma mater baigimo diplomai. Tai ir vieta, kur atsisveikinama su Amžinybės išeinančiais žymiausiais universiteto mokslininkais. Žodžiu, Šv. Jonų bažnyčia – aukščiausio pagerbimo vieta senajame universitete.

Pureno matematikos dirvonus Lietuvoje

Prisiminti profesorius G. Žilinską ir V. Paulauską gegužės 25-ąją – tai šviesi šventė akademinės bendruomenės nariams, gaivinti atmintį, žadinanti jausmus ir tikėjimą, kad žmonėse vis dėlto išlieka tai, kas geriausia, šviesiausia. Tai pakylėtumas virš kasdienybės, ir jis labai prasmingas, nes įtvirtina Europos universitetų kultūroje nuo seno diegtą požiūrį: laikas praeina, darbai išlieka. Lotyniškai ši sentencija skamba dar iškilmingiau, o jos gilią prasmę kaskart tarsi iš naujo suvokiame štai tokiomis iškilmingomis akimirkomis.

Mūsų pirmieji

Nieko stebėtino, kad ir minint dviejų matematikų šimtmečių pirmajam žodis suteiktas buvusiam ilgamečiui Vilniaus universiteto rektoriui prof. Jonui Kubiliui, Lietuvos mokslų akademijos tikrajam nariui.

J. Kubilius su šiais matematikais, būsimaisiais kolegomis susipažino 1940 m., kai įstojo studijuoti matematikos į Vilniaus universitetą. Tais pačiais metais G. Žilinskas ir V. Paulauskas kaip tik ir buvo pakviesti į universitetą dėstyti. Lietuviu tautos pakilimą nesunku suprasti: Vilnius pagaliau sugrįžo kam ir turėjo priklausyti – Lietuvos Respublikai, senajame Vilniaus universitete vėl suskambo lietuviškas žodis, bet J. Kubilius priminė ir didelį nerimą keliančių ženklų, kurių negalėjo nematyti mąstantys ir istorijos pamokas išmokę žmonės. Šmaikščialiežuviai bemat sugalvojo aforizmą, kuris labai tiksliai išreiškė Lietuvos žmonių būseną: *Vilnius mūsų, o Lietuva – rusų.*

Vis dėlto net ir tomis sąlygomis imtasi mėginimų atgaivinti senąjį Vilniaus universitetą kaip lietuvišką instituciją. Dviejų universitetų

■ Nukelta į 11 p.

Kas yra senėjimas ir kaip jam priešintis

Wanetta Ayers nuotrauka

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Tai, ko nepadarė senovės alchemikai, gal pavyks profesoriumi Vladimirui SKULAČIOVUI: mokslininkas stengiasi įveikti neišvengiamybę – atitolinti senatvę. Visiems ir kiekvienam aktualu. Ligi šiol paprastam mirtingajam – bent tą rodo daktaro Fausto ir kitų pasaulinės literatūros personažų pavyzdžiai, – tų pastangų šiokie tokie laimėjimai buvo labiau siejami ne tiek su mokslo proveržiais, kiek su nelabai įsikišimu, dūšios užstatymu, žodžiu, pragaro jėgomis. Bet gal yra ir mokslo tiesiamas kelias?

Tenka pripažinti, kad ilgaamžiškumo, senatvės atitolinimo ar nemirtingumo problema ilgą laiką labiau domino filosofus ir medikus, o gamtos moks-

lų atstovai buvo lyg ir nuošalyje. Filosofams rūpėjo gyvenimo esmės ir prasmės klausimai, medikai kasdien susidurdavo su sunkiausiomis ligomis, senatvės negaliomis ir būtinybe padėti ligoniams. Pastarųjų dešimtmečių mokslo proveržiai iš esmės keičia požiūrį į daugelį dalykų, taip pat ir į gyvybės tyrinėjimus. Perskaityti daugelio bakterijų genai, kai kurių augalų ir paprasčiausių gyvūnų, pagaliau pavyko perskaityti ir žmogaus genomą. Ląstelėje vykstantys biocheminiai procesai iš

Profesoriui Vladimirui Skulačiovui neduoda ramybės klausimas, kodėl Grenlandijos banginiai nesensta, gyvena iki 200 metų – ir jokių senėjimo požymių

esmės lyg ir aiškūs, tačiau sudėtingesnių gyvūnų genome yra ir visiškai mokslui nesuprantamų dalykų. Ar pavyks išsiaiškinti? Galimas dalykas, kad kažkur vis dėlto glūdi ilgaamžiškumo ir senėjimo valdymo paslaptys, kurias pavyks išsiaiškinti.

■ Nukelta į 14 p.

IŠLIKĘS ATMINTY

Profesorius Rimantas Laužackas – profesinio rengimo metodologijos Lietuvoje kūrėjas

2010 m. birželio 26 d. Lietuvos mokslo visuomenė, palankiai susiklosčius gyvenimo aplinkybėms, būtų iškiliai ir džiugiai paminėjusi žymaus mokslininko ir pedagogo profesoriaus Rimanto Laužacko 60-ąsias gimimo metines. Deja, likimas lėmė kitaip: profesoriaus netekome prieš metus. Mes, buvę Jo bendradarbiai ir mokiniai, negalėjome tylomis praeiti pro šią jubiliejinę datą, nepasidaliję savo mintimis apie profesorių kaip mokslininką, mokytoją, draugą, kolegą ir žmogų.

Žvelgiant į prof. Rimanto Laužacko gyvenimą, prieš akis atsiskleidžia nepaprastai ramaus, mąstančio, plataus akiračio, intelektualaus, kūrybingo ir ištikimo savo mokslinėms idėjoms žmogaus paveikslas. Jis savo pavyzdžiu kilniems darbams įkvėpė ne vieną Lietuvos edukologijos mokslininką, parengė išsiaištinę jaunų mokslų daktarų kartą. Profesorius buvo profesinio rengimo metodologijos pradininkas Lietuvoje. Būdamas sąžiningas, atsakingas ir be galo darbštus žmogus, gebėjo aprėpti daugelį edukologijos sričių, ypač profesinės edukologijos, kurioje paliko tokių ryškų pėdsaką, kad kitiems šioje srityje bus sunku jį lygiuotis ar bandyti pralenkti.

Profesoriaus asmenybė stebino korektiškumu, pagarba kitiems. Jis buvo nepaprastai tolerantiškas, mėgiamas bendradarbių, kolegų, studentų. Mokėjo įsiklausyti ir išgirsti kitų nuomonę, dirbo nelaukdamas pagyrų ar įvertinimo, dažnai be jokio atlygio svarbiam darbui aukodavo asmeninį laiką. Visų pažinojusiųjų atmintyje profesorius Rimantas Laužackas lieka kaip itin kompetentingas edukologijos mokslininkas, pedagogas, darbštus, tolerantiškas, šiltas, dvasingas žmogus.

Rimanto Laužacko gyvenimo ir veiklos bruožai

Vytauto Didžiojo universiteto studijų prorektorius, žymus mokslininkas, profesorius Rimantas Laužackas gimė 1950 m. birželio 26 d. Obeliuose, Rokiškio rajone. Studijoms, moksliniam ir pedagoginiam darbui pašvęsti metai prabėgo Kaune. Rimantas Laužackas buvo socialinių mokslų (edukologijos) habilituotas daktaras. Pedagogikos mokslo kandidatinę disertaciją *Jaunųjų inžinierių profesinės adaptacijos valdymo pedagoginiai faktoriai sistemoje aukštoji mokykla-įmonė* parengė ir apgynė 1986 m. Vilniaus universitete. Habilitacinį darbą *Sistemoteorinės profesinio rengimo kaitos dimensijos* parengė ir apgynė 1998 m. Vytauto Didžiojo universitete. Profesoriaus pedagoginis vardas suteiktas 1999 metais. 1973 m. baigė Kauno politechnikos instituto Inžinerinės ekonomikos fakultetą. 1973–1988 m. dirbo Kauno politechnikos instituto Mašinų gamybos ekonomikos, Pedagogikos ir estetinio auklėjimo katedrų asistentu, vyr. dėstytoju, docentu. Nuo 1988 m. buvo Pedagogikos ir estetinio lavinimo katedros vedėjas, nuo 1989 m. – Socialinių ir humanitarinių mokslų instituto direktorius. 1992–1993 m. ėjo Mokslo ir technologijų tarnybos prie LR Vyriausybės Studijų skyriaus vedėjo pareigas. Nuo 1994 m. dirbo Vytauto Didžiojo universitete Edukologijos katedros docentu. 1997–2006 m. VDU Socialinių mokslų fakulteto dekanas, nuo 2006 m.

R. Laužackas – profesinio rengimo metodologijos Lietuvoje kūrėjas, visus uždegdavęs savo idėjomis ir stebėtina intuityva inovacijoms

rugpjūčio 21 d. – Vytauto Didžiojo universiteto studijų prorektorius.

Profesorius vykdė aktyvią mokslinę veiklą, jo mokslinių interesų sritys: darbo rinkos, profesijų, kvalifikacijų, profesinio rengimo tyrimai, profesinio rengimo vadyba ir standartizavimas, kvalifikacijų sistemos, mokytojų rengimas. Paskelbė 4 monografijas (2 su bendraautorais), parengė 3 metodines knygas, 106 mokslinius straipsnius, 22 iš jų užsienio moksliniuose žurnaluose ir straipsnių rinkiniuose; tarptautinių ir 3 Lietuvos mokslinių žurnalų redkolegijų narys, žurnalo *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos* vyr. redaktorius. Vadovavo 12 disertantų, dalyvavo daugiau nei 20 habilitacijų ir daktaro disertacijų tarybų darbe, opanavo 6 daktaro disertacijoms. Skaitė per 40 pranešimų mokslinėse konferencijose Lietuvoje ir užsienyje. Dalyvavo (kaip vadovas, ekspertas, koordinatorius ar konsultantas) virš 30 tarptautinių ir Lietuvos mokslo ir plėtros projektų. Būdamas charizmatiška asmenybė, sutelkdavo profesinio rengimo srityje dirbančių žmonių, suvienydavo jų jėgas bendram tikslui – tapti lygiaverčiais partneriais Europoje.

Vytauto Didžiojo universitete padėjo metodologinius profesinio rengimo pamatus, išvystė edukologijos kryptį. Jo indėlis labai svarbus kuriant Lietuvos profesinio rengimo sistemą. Pastaraisiais metais aktyviai dalyvavo rengiant Lietuvos profesinio mokymo įstatymą, pedagogų rengimo, aukštojo mokslo kvalifikacinius ir pažangumo vertinimo rekomendacinius nuostatus, profesinio mokymo *Baltąją knygą*, Lietuvos kvalifikacijų sistemos ir sandaros

dokumentus, metodiką ir kitus svarbius dokumentus.

Profesorius Rimantas Laužackas buvo Lietuvos švietimo tarybos pirminko pavaduotojas, Lietuvos Mokslo tarybos nostrifikacijos komisijos, Studijų kokybės vertinimo centro ekspertų tarybos, Profesinio mokymo metodikos centro prie Švietimo ir mokslo ministerijos valdymo komiteto, Vytauto Didžiojo universiteto Tarybos ir Senato, Klaipėdos universiteto Senato narys.

Už nuopelnus universitetui, Lietuvos mokslui ir švietimui Rimantas Laužackas apdovanotas Vytauto Didžiojo universiteto sidabro ir aukso medaliais, Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos garbės ženklu.

Profesorius Rimantas Laužackas skatino kartų dialogą ir telkė universiteto bendruomenę liberalaus universiteto kūrimo darbams, inicijavo ir įgyvendino darbus, reikšmingus Lietuvos visuomenei. Universitete profesorius paliko nebaigtų darbų, mylimus kolegas ir studentus, viltį, kad Jo pradėti darbai bus tęsiami.

Žmogus, turėjęs aiškią viziją

Apie 1990 m. profesinis mokymas Lietuvoje buvo tokia sritis, kurioje sunku buvo rasti tiesiogiai ja besidominčių ir tyrinėjančių mokslininkų. Kai prieš integraciją į Europos Sąjungą išaugo dėmesys šiai sričiai, atsirado poreikis burti modernesnes mokslines pajėgas profesinio rengimo srityje. Iš tuo metu dirbančių profesinio rengimo srityje mokslininkų, kurie orientuoti darbo pasaulyje, suprastų objektyvią profesinio rengimo pusę, darbo rinkos porei-

kus, perėjimą prie rinkos ekonomikos, subjektyvų aspektą – kaip žmogaus poreikius gali tenkinti darbo pasaulis, nebuvo. Rimantas Laužackas – šios srities pradininkas Lietuvoje.

Į profesinio rengimo sistemos reformavimo sukūrį Rimantas Laužackas įsiliejo dar 1992 metais. Tuo metu jis daug stažavosi Vokietijoje, turėjo šioje srityje naujos patirties ir idėjų. Jau tada R. Laužackas buvo aiškus tos srities teorinis lyderis, turėjo gilių žinių, išmanė užsienio šalių patirtį. Su R. Laužacko mokslinė veikla ėmė kurtis modernioji profesinio rengimo tyrinėjimo ir mokslo kryptis, kuri jau atitiko laisvos rinkos ekonomikos tendencijas ir sąlygas. Jis ėmėsi šios užduoties labai rimtai. Tuomet ir buvo suvokta būtinybė kurti mokslinės krypties centrą, kuris būtų tiesiogiai susijęs su profesinio rengimo tyrimų problematika ir profesijos mokytojų rengimo klausimais, nes Lietuvoje tuo metu niekas tokios veiklos nevystė.

1997 m. Profesinio rengimo studijų centras įsteigtas Vytauto Didžiojo universitete. Tai buvo svarbus profesinio rengimo mokslinių pagrindų Lietuvoje kūrimo centras. Praktinis, valdžios ir teorinis mokslininkų tandemas leido politiką susieti su giliomis akademinėmis žiniomis ir praktine metodine veikla. Tai lėmė profesinio rengimo reformos sėkmę. Šiuo metu vykdomas Kanados regiono Kvebeko projektas, per kurį siekiama perimti Lietuvos patirtį, paremtą profesinio rengimo idėjomis. Daugybės šių dabar praktiškai įgyvendintų ir toliau plėtojimų idėjų autorius – R. Laužackas. Jomis vadovautasi kuriant Lietuvos profesinio rengimo reformą, gausinant kitas idėjas.

R. Laužacko nuopelnai Lietuvos profesinio rengimo sistemai

Profesoriaus Rimanto Laužacko nuopelnai profesinio rengimo sistemai akivaizdūs: jo pastangomis susiformavo profesinio rengimo terminija, per PHARE programą parengtas pirmasis profesinio mokymo žodynėlis, išleista pirmoji jo monografija, vėliau išversta į latvių kalbą. Jis buvo profesinio mokymo turinio formavimo mokytojas, išmokęs, kaip rengiamos programos, apibrėžiamos kompetencijos. Jo knygos tapo svarbiu indėliu, padėjusiu suprasti profesinio mokymo turinio formavimą, sudaryti aukšto lygmens profesinio rengimo programas. Projektuojant turinį, rengiant kvalifikacijų ir profesinio mokymo standartus, jis buvo pagrindinis šių idėjų ir koncepcijų autorius. Be to, profesorius buvo pagrindinis mokytojas, kai reikdavo imtis naujos veiklos, pavyzdžiui, profesinio mokymo turinio atnaujinimo ar profesinio rengimo standartų rengimo. Jis buvo atviro ugdymo turinio ir išmintingo reglamentavimo šalininkas.

R. Laužackas labai aktyviai dalyvavo ruošiant Profesinio rengimo *Baltąją knygą*. Nors tuo metu jo idėjos atrodė nelabai realios ir sunkiai įgyvendinamos, vėliau paaiškėjo, kad iš tikrųjų tai – itin toliaregiškos išvalgos. Šiuo metu jos jau fiksuotos Lietuvos Respublikos Profesinio mokymo įstatyme, vadinasi, vis dėlto efektyvios ir išpildomos. Vis labiau ryškėja R. Laužacko pastangų savalaikiškumas, kad tos pažangios mintys ir dauguma nuostatų būtų įtvirtintos.

Labai daug R. Laužackas dirbo įgyvendindamas Nacionalinės kvalifikacijų sistemos kūrimo projektą – pradėdamas idėjas formulavimu, baigiant paskutinių leidinių leidimu. Darbo grupių veikla, turinio planavimas – visa tai buvo daroma bendradarbiaujant su juo ir jo mokiniais. Profesorius buvo pasineręs į šį projektą, matė tolesnes perspektyvas. Vien kvalifikacijų sistemos žodyno rengimas reikalavo ir kantrybės, ir sutelktumo – puikiai žinoma, kaip sunku pasiekti, kad būtų pritarta naujoms sąvokoms ir idėjoms. Tačiau jį domino dalyko esmė ir reikšmė ne vien profesiniam rengimui, bet ir visai Lietuvos švietimo kultūrai.

Visus uždegdavęs savo idėjomis ir stebėtina intuityva inovacijoms

Kita R. Laužacko veiklos sritis – profesijos mokytojų rengimas. Profesorius pastangomis bendradarbiaujant su Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija, taip pat per įvairią projektinę veiklą Lietuvoje pereita prie modernaus profesijos mokytojų rengimo. Pirmiausia po ilgų diskusijų įtvirtinta R. Laužacko nuostata, kad profesijos pedagogas turi būti rengiamas nenuosekliai, kad galima pirma įgyti profesinių žinių, vėliau, jau turint profesines patirties, pedagogines ir didaktines kompetencijas. Šias nuostatas kaip tik ir buvo sunkiausia įtvirtinti, nes Lietuvoje vyravo nuoseklus mokytojų rengimas – sistema, veikianti ir šiandien. Nelengva buvo įrodinėti, kad neverta nuosekliai rengti profesijos mokytojų. Išbandyti modelį praktikoje –

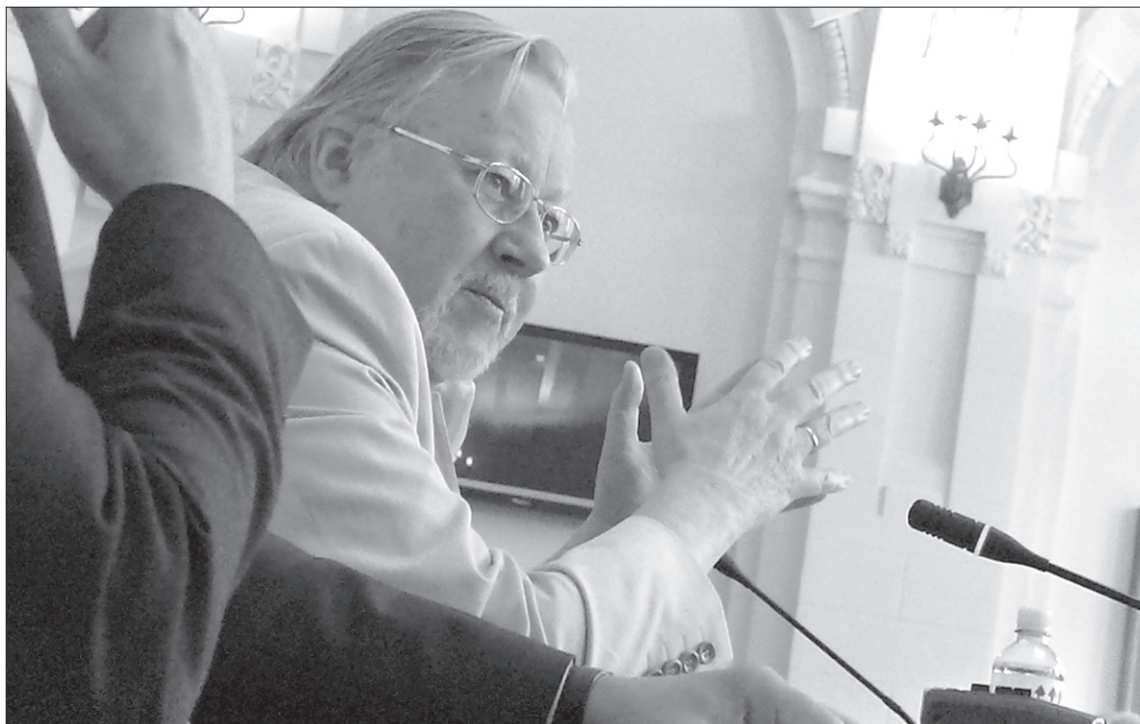
Kad Lietuva būtų mokslo pasaulyje

Dėkoju už galimybę čia dalyvauti ir kai ką tarti. Mano funkcija yra sveikinimas. Galėčiau būti labai ekonomiškais ir pasakyti: sveikinu konferenciją ir nebetrukdu sėkmingo jos darbo. Tačiau turiu silpnybių, kartais norisi dar ką nors pasakyti, todėl išsakyčiau dar keletą minčių.

Esu humanitaras, mokslas man – kultūros dalis, žmonių kūryba. Galėtume sakyti: „Mes, Lietuvos žmonės, kuriame mokslą“. Kuriame naują žinojimą. Manau, visas mokslas yra humanitarinis, o visas žinojimas naudingas. Man nepriimtinas žinijos skirstymas į tą, kuri susijusi su gamyba, kurią galima apskaičiuoti rubliais ar kitais vienetais, ir į kitą, nukreiptą į žmogaus dvasios ugdymą ir žmogaus pažinimą. Verčiau galvokime, kaip kuriame mokslą, kuris reikalingas ir naudingas visoks. Ar viską galime, ar turime talentų ir finansų? Esama įvairių sričių, kuriose lietuviai mokslininkai yra pasiekę didelių aukštumų. Tie, kurie dėl istorinių aplinkybių atsidūrė ar užaugo kitose šalyse, nepamiršo, kad yra lietuviai, vėliau padėjo atkurti Vytauto Didžiojo universitetą ir kitose srityse prisidėjo prie Lietuvos atgimimo ir atkūrimo. Tai ir pasaulinis Lietuvos mokslinės minties ir gabumų indėlis.

Mokslas gali būti suvokiamas kaip visuotinis ir nacionalinis žmogijos žinojimas. Suprantama, humanitariniai lituanistiniai dalykai – nacionalinio mokslo erdvė ir natūralus prioritetas. Tas ne visada tinkamai suprasta. Rodos, taip turėtų būti – nes jeigu ne mes, tai kas? Kas tirs baltistiką? Pavienėse šalyse yra entuziastų, tačiau nėra šalių, kurioms tai būtų prioritetas. O Lietuvai tai turi būti prioritetas. Ir ne tik lituanistiniai, bet apskritai humanitariniai dalykai tuoj primena dar vieną klausimą. Nežinau, ar pasaulyje egzistuoja mokslas apie žmogų. Galbūt esu atitrūkęs nuo gyvenimo. Žinoma, statistika, kiek tas žmogus kurioje šalyje vidutiniškai sveria, koks jo batų dydis – apskaičiuojami dalykai. Tačiau šiuo atveju galvoju apie kažką kita, ir tai susiję su pačia žmogaus samprata. Ar tikrai, kalbėdami apie anatomiją, žmogų suprantame vien kaip organizmą?

Spausdiname prof. Vytauto Landsbergio sveikinimo kalbą, pasakytą mokslinėje konferencijoje „Lietuvos mokslas ir valstybingumo plėtotės problemos Lietuvoje“, kuri vyko 2010 m. birželio 18 d. Lietuvos mokslų akademijoje.

Profesoriaus Vytauto Landsbergio išvalgos dažnai verčia kiek kitu kampu pažvelgti į įprastus dalykus

Dabartinėje bent jau Vakarų civilizacijoje, o ji meta savo įtaką visur, vyrauja materialistinis pradai, požiūris ir gamybos filosofija, kuri sukuria koncepciją *homo faber*. O per gamybos ir gamintojo filosofiją ateiname į paties žmogaus gamybą. Tai vienas tolesnių žmogijos raidos etapų arba raidos pabaiga. Gal iki šiol buvusio etapo pabaiga, kai žmogus bus gaminamas pagal tam tikras programas – kokių žmonių kam kada reikia. Jeigu žiūrėtume materialistiškai biologiskai, anatomiškai, tai iš tikrųjų mūsų civilizacija taip ir pasibaigs.

Svarščiau, ar yra koks visuotinis mokslo dalykas, visuotinė problema. Manau, kad yra. Nežinau, ar Lietuva visur gali įnešti kokį nors savo įnašą. Pavyzdys – Baltijos jūra. Ar tai humanitarinis, ar ekonominis dalykas? Esu bandęs tarptautinėse konferencijose kalbėti apie Baltijos jūrą kaip apie humanitarinį

dalyką. Žinoma, tai keistuolio pasirodymai. Transportas, eksploatacija, materialiai nauda matoma pirmoje vietoje. O jeigu Baltija bus sunaikinta kaip gyva jūra, jeigu liks tik vanduo transportui, tai ne visiems rūpi. Mums turėtų rūpėti. Bet ar turime savo mokslą apie Baltijos jūrą: kaip ją išlaikyti gyvą jūrą, – tai turėtų būti ir visuotinis, ir nacionalinis reikalas.

Visada girdėdavome: kokie čia gali būti nacionaliniai mokslai, ar gali būti lietuviška matematika arba fizika ir panašiai? Tačiau yra tam tikras kampas, kuriuo pažūrėjus matysis, kad, sakysime, Lietuvos matematika, jeigu ji šioje šalyje aukštos kokybės, arba astronomija liudija Lietuvos buvimą pasaulyje. Tada ji reikšminga Lietuvai ir humanitariniu, ir politiniu požiūriu – tasyk Lietuva arba yra mokslo pasaulyje, arba jos nėra.

Ką tik matėme, kaip bandoma ką nors vertinti pagal mokslo indikatorius,

o y. publikacijas – ar yra tų publikacijų, ar kas nors jas skaito. Tai formalizuoti testai. Nors turiu mokslinių laipsnių kaip humanitaras, tačiau esu muzikantas. Surašymai, kiek ir kokių lietuviškų muzikos kūrinių išspausdinta pasaulyje, pagal tai sverti, ar lietuvių muzika turi vertę, atrodytų visiškai neadekvatu. Gerbdamas tarptautinius standartus, būčiau linkęs jų neabsoliutinti. Galbūt galime turėti kitų savų kriterijų. Jeigu turime savos kūrybos lazerių, puslaidininkių, skystųjų kristalų (dar nežinia ko galiu būti per gyvenimą girdėjęs) ir jeigu Lietuva dėl to pasaulyje yra žinoma, tai kažin, ar taip yra dėl publikacijų skaičiaus. Galbūt mokslininkų kontaktai, dalyvavimas bendruose projektuose ir yra tas įnašas ir liudijimas, kad yra tokia šalis, iš kurios ateina minties inovacija ir indėlis. Taigi tarptautiniai ryšiai ir bendri projektai, norėčiau galvoti, turi būti itin brangina-

mi. Negriaukime jų.

Dabar Lietuvoje toks laikotarpis, kai vyksta mokslo institucijų pertvarka. Kyla daug klausimų. Mokslo administravimo pertvarka pagal kokią nors doktriną kartais daroma ir jėgos priemonėmis, ar ji sustiprins Lietuvos buvimą tarptautinėje mokslinėje erdvėje? Iš anksto sunku pasakyti. Tiesiog stebėsime, o pagal tai bus įvertintas ir ministro darbas, ir mūsų Vyriausybės, ir šalies – kas iš to išėjo? Kartais atrodo, kad su pačiu mokslu vyksta lyg ir eksperimentas. Eksperimentai reikalingi, jie stumia mokslą į priekį, tačiau rezultatas nebūtinai iš anksto prognozuojamas. Būtų gaila, jei taupant, suglaudinant kai kurias šakas eliminuotų Lietuvą iš tarptautinės erdvės arba sumažintų jos buvimą. Man tai ir politinis, ir nacionalinio saugumo klausimas, kurį taip pat svarstysite: ar Lietuva brangintina tokia ir su savo mokslu, ar ji reikalinga. Tai išties nacionalinio saugumo klausimas – kaip ji matoma pasaulyje, europinėse, euroatlantinėse struktūrose.

Kai kuriuos duomenis matėme ekrane. Kai kur Lietuva atrodo neblogai. Žinome, kad estai turi gražių pasiekimų, nes nuo pat pradžių šį tą darė ryžtingiau, investavo reikiama kryptimi. Dar prieš nepriklausomybės atkūrimą jie siuntė daug jaunų žmonių į Vakarų institucijas, kol krapštėme pakaušį ir ieškojome pavienių variantų. O ten formavosi tam tikra politika. Žinoma, estai mėgsta pasididžiuoti ir pasigirti. Antai jų turimas nacionalinis tikslas, ir tai ne vien, sakysime, mokslininkų, bet ir valstybės tikslas – įsivedus eurą kitas uždavinys – mokslas. Estija turi išeiti į pirmaujančias gretas mokslo pasaulyje. Gražu. Kodėl ne? Duok Dieve, kad jiems pavyktų. Mes nepavydime, kad jie ejo nuosekliai ir netrukus įsives eurą. Tai apsaugos ekonomiką. Mums to padaryti nepavyko. Linkėčiau turėti ambicijų. Ir ne šiai auditorijai, o pačiai Lietuvos valstybei. Tą pasakysiu ir kur nors kitur, jeigu valstybė girdi. Čia yra ministras, valstybės atstovas, turbūt girdi.

Ačiū už jūsų kantrybę ir linkiu sėkmės.

Laikas, asmenybė, teatras...

2010 m. pradžioje pasirodė lietuvių teatrologijos patriarcho dr. Vytauto MAKNIŲ (1907–2003) *Raštų** dvitomis, skirtas V. Maknio 100-mečiui paminėti. Vėluota trejus metus, bet ne dėl sudarytojo ar leidėjų kaltės. Sumanymas išleisti mūsų teatrologijos klasiko raštus kilo dar 1990-aisiais. Inicijatyvą rodė ne pats V. Maknys, bet jam artimos aplinkos teatrologai, kurie buvo suinteresuoti išsaugoti Lietuvos teatro istorijos ir teatrologijos nenutrūkstamą tąsą nuo Balio Sruogos, Vinco Mickevičiaus-Krėvės ir Vinco Mykolaičio-Putinio iki mūsų dienų. Jeigu pripažįstame, kad šie trys lietuvių literatūros klasikai buvo lietuvių teatrologijos mokslinių pamatų statytojai, tai V. Makniui (iki 1939 m. Maknickas) teisėtai tenka tų pradėtojų darbų tęsėjo vaidmuo.

Pokario metais padaryta viskas ir

*Vytautas Maknys, Raštai, I–II t. – Sudarė ir parengė Aleksandras Guobys, leidėjas UAB *Artaviva*, Vilnius: 2009

Vytauto Maknio fenomenas

net daugiau, kad ši tęstinumo grandis būtų nukirsta, kultūros ir teatro vertinimo kriterijai sujaukti. Kodėl ir kam to reikėjo? Matyt, tam, kad būtų galima kurti „naują“ Lietuvos teatro istoriją, pokario teatrologiją mauti ant naujo korpalo, tačiau pirmiausia reikėjo suniekinti, sugriauti senosios prieškarinės teatrologijos laimėjimus.

Vincui Mickevičiui-Krėvei, Baliai Sruogai ir Vincui Mykolaičiui-Putinui vadovaujant Vytauto Didžiojo universitete Vytautui Makniui diplominiam darbui pasiūlyta imtis temos apie dramaturgo ir režisieriaus Gabrieliaus Landsbergio-Žemkalnio gyvenimą ir kūrybinę veiklą. Šis diplominis darbas puikiai įvertintas, 1936 m. išleistas atskira knyga. Tačiau sovietų valdžios metais ši monografija išimta iš visų bibliotekų, atsidūrė specfonde, o paprastam mirtingajam, studentams – uždrausta skaityti.

Vytautas Maknys su tėvais Aleksandra Žmuidzinavičiūte-Maknickiene ir Jonu Maknicku

Vis dėlto net ir sovietinėje santvarkoje V. Maknio kaip mokslininko ir teatro istoriko kvalifikacija buvo tiek aukšta ir neabejotina, kad 1972 m. šiaip ne taip, bet pasirodė jo parašytoji monografija *Lietuvių teatro raidos broožai* (I tomas). Medžiaga šiai knygai pradėta rinkti V. Makniui dar studijuojant Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultete ir lankant Balio Sruogos 15 metų prie fakulteto veikusį Teatro seminarą. I tomas aprėpė senojo teatro nuo 1570 m. ir lietuviškųjų vakarų iki 1917 m. raidą. Nemažai vietos skirta ir lietuvių teatrui svetur – Peterburgo, Rygos lietuvių teatrui ir mažesnių lietuvių kolonijų – Liepojoje, Mintaujoje, Maskvoje, Odesoje, Varšuvoje – veiklai. Atskiruose skyriuose tyrinėjami Rytų Prūsijos lietuvių teatrai (*Birutės* draugijos veikla, Tilžės lietuvių giedotojų draugija, Rytų Prūsijos lietuvių šventės), taip pat Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių teatrai.

Laikas, asmenybė, teatras...

■ Atkelta iš 3 p.

Didesnių sunkumų kilo, kai 1979 m. buvo leidžiamas *Lietuvių teatro raidos bruožų* II tomas (aprepė laikotarpį nuo 1917 iki 1940 metų). Vietoj V. Maknio parašytų 42 spaudos lankų atspausdinta tik 12, likusieji 30 spaudos lankų tarybiniam žmogui, teisingiau – režimui buvo nepriimtini. Atsisakyta spausdinti *Lietuvių teatro raidos bruožų* III dalį, skirtą lietuvių teatrui po 1940-ųjų, nereikėjo ir IV tomo. Štai kodėl Literatūros ir meno archyvo darbuotoja Egidija Kaulakytė, tvarkanti V. Maknio archyvinį fondą, teigia, kad įdomiau skaityti V. Maknio rankraštį, o ne išspausdinto II tomo puslapius apie režisierių Borisą Dauguvietį. Jau smarkiai apkarpytos į knygą pateko teksto dalys apie Konstantiną Glinskį, Andrių Oleką-Žilinskį ir iš Sovietų Rusijos emigravusį Michailą Čechovą. Knygoje neliko Antrojo pasaulinio karo metais į Vakarų pasitraukusių Stasio Pilkos, Ipolito Tvirbuto, Liucijos Rutkauskaitės, Richardo Kramerio gyvenimo ir kūrybos apžvalgų. Nepateko į knygą ir nužudyto aktoriaus ir režisieriaus Juozo Monkaus-Monkevičiaus aktorinės charakteristikos.

Kas pateko į raštų dvitomį? I t. išspausdinti du necenzūruoti dalykai – monografija *Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis* ir 1992 m. V. Maknio 85-mečiui išleisti (300 egz. tiražu) šaltinių knyga *Vingiuotais kultūros takais*. Tomas pradedamas apibūdinamojo pobūdžio Aleksandro Guobio straipsniu *Teatro istorikas Vytautas Maknys*, įdėtas Vilmos Janeliauskienės straipsnis *Vytauto Maknio archyvas, saugomas Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejuje*. Spausdinamas ir Egidijos Kaulakytės straipsnis *Vytauto Maknio rankraščiai laukia archyve*.

II tome spausdinamos V. Maknio *Lietuvos teatro raidos bruožų* I ir II dalys (tomai), E. Kaulakytės straipsnis *V. Maknio „Lietuvių teatro raidos bruožų“ antrosios dalies (tomo) rankraščiai*.

Perskaicius straipsnį apie sovietini-

Vytauto Maknio fenomenas

Alytaus gimnazijos abiturientai; stovi trečias iš kairės Vytautas Maknickas

nės cenzūros negailestingai sumaurotą V. Maknio teatro istorijos II tomo rankraštį, norėtusi, kad ateities teatro istorijos tyrėjai rastų tuos autentiškus tekstus (gal *Minties* leidyklos archyve) ir pateiktų visuomenei nesužalotą autoriaus darbą (daugelio variantų!) analizę.

V. Maknio raštų dvitomis – gera dovana teatrologams, teatralams, teatro mėgėjams ir Lietuvos kultūra besidomintiems skaitytojams, puiki parankinė priemonė studentams, studijuojantiems Lietuvos teatro istoriją. Būtų gerai, jei dienos šviesa išvystytų cenzūros žirklių nepaliesti V. Maknio darbai, saugomi archyvuose, gal ir kai kuriose leidyklose, kaip nutiko su ran-

kraščio *Lietuvių teatro raidos bruožų* II dalimi.

V. Maknio rašytinis palikimas ir apskritai jo paties likimas – dramatiškas ir gan tipiškas humanitarinių mokslų atstovui mažai ką bendro su tikroju (ne „tarybinu“) humanizmu turinčioje santvarkoje. Mokslininko darbai sovietiniams ideologams nuolat kliuvo, dalis jų buvo netoleruoti. Keisčiausia, kad panašaus likimo susilaukė ir nepriklausomoje Lietuvoje. Dar sovietmečiu susidarius tam tikriems klanams, išvirtinusi kosmopolitinės tendencijoms, tautinės orientacijos teatrologija ligi šiol jaučiasi viešnia savo pačios namuose.

Beje, tas pasakytina ne vien apie

teatrologiją, nes visa šalies švietimo sistema šiandien vedama, švelniai tariant, keistais keliais, Marijos Lukšienės ir jos bendražygių kurtoji tautinės mokyklos koncepcija teliko geriausiu atveju gražus prisiminimas, praeitis, bet ne dabarties gyva aktualija. Nors Marijos Lukšienės skaitymai iš inercijos dar rengiami LR Švietimo ir mokslo ministerijoje, tačiau ir plika akimi matyti, kad dabartinė švietimo politika šalyje mažai ką bendra turi su tautinės mokyklos siekais.

Kaip atsitiko, kad V. Maknys vieniems teatrologams yra gyvoji mūsų teatro istorijos jungiamoji grandis su lietuviškojo nacionalinio teatro ir teatrologijos pagrindų kūrėjais, o kitai teatrologų daliai – nepriimtinas, ypač vertinant sovietmečio Lietuvos teatro veiklą. Vieniems V. Maknys yra lietuviškosios teatrologijos klasikas, patriarchas, kitų to paties teatrologų cecho narių beveik nutylimas, net ignoruojamas. Sovietmečiu naudotos vertinimų klišės ir toliau sėkmingai gyvuoja jeigu ir ne oficialiai, ne viešam naudojimui, tai randant būdų nutylėti patriarcho indėlį į lietuviškojo teatro istorijos tyrinėjimus, apeiti, kartais tarsi nepastebėti buvus. Santvarka pasikeitė, o vertinimai išliko tie patys?

Štai į šiuos ir kitus klausimus mėginsime paieškoti atsakymų pokalbyje su V. Maknio *Raštų* dvitomio sudarytoju ir rengėju humanitarinių mokslų daktaru, doc. Aleksandru GUOBIU.

Mūsų pašnekovas 1953–1960 m. studijavo Vilniaus pedagoginiame institute, 1961–1966 m. Maskvos A. Lunačiarskio teatrinio meno institute, 1967–1971 m. – šio instituto aspirantūroje. Pedagoginį darbą dirbo Vilniaus pagalbinėje mokykloje-internate, Vilniaus konservatorijoje, Lietuvos muzikos akademijoje, Vilniaus, Kauno Vytauto Didžiojo, Klaipėdos ir Vilniaus pedagoginiame universitetuose.

Vadovavo įvairioms kultūros įstaigoms – Lietuvos teatro draugijai-

Aktorių namams, Lietuvos literatūros ir meno archyvu, Lietuvos archyvu generalinei direkcijai, Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejui. Išleido monografijų, dokumentų ir mokslinių straipsnių rinkinių apie Lietuvos teatrus, aktorius, režisierius: *Teatras. 1940–1960, Literatūra. 1940–1960, Muzika. 1940–1960, Dramos ir lėlių teatrų premjerų programos. 1940–2000, Lietuvių teatro mokyklos, Juozas Siparis, Romualdas Juknevičius, Jonas Kavaliauskas, Balys Lukošius, Henrikas Kurauskas, Menotyra, Šiuolaikiniai Lietuvos teatro procesai, Nepriklausomybės teatras. 1990–2005* ir kt. Taip pat išleido apysaką *Amžinas laukimas*, kelionių knygas: *Lietuviai Amazonijos džunglėse, Lietuvių misijos Amazonėje* (su kun. A. Saulaičiu SJ). Teatro, muziejų, archyvų, mokyklų klausimais parengė per 400 straipsnių periodinei spaudai, žurnalams, įvairioms knygoms, daugiau nei 30 pranešimų mokslinėms konferencijoms, vedė lietuvių teatro istorijos mokomąsias radijo ir televizijos laidas.

Nuo 1991 m. A. Guobys – Lietuvos teatro istorijos ir tradicijų draugijos pirmininkas, nuo 2004 m. – Lietuvos teatro sąjungos teatrologų-muzikologų skyriaus vadovas, žurnalo *Lietuvos scena* projekto autorius, redakcinės kolegijos pirmininkas.

Lietuvoje teatro mokslą kūrė literatūros klasikai

Mokslo Lietuva. *Laikas, asmenybė, teatras... Ar per šias tris sąvokas būtų galima išreikšti teatrologo Vytauto Maknio vietą lietuvių teatrologijoje, gal ir apskritai Lietuvos kultūroje?*

A. Guobys. Apie Vytautą Maknį nėra labai lengva kalbėti. Ši asmenybė buvo negailestingai trypiama pokario metais, nors visai be jokios kaltės. Buvo labai padorus žmogus, ne prieš nieką nenusikaltęs. Baigė Alytaus gimnaziją, 1927–1931 m. studijavo Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultete. Kalbant apie V. Maknį kaip teatro mokslininką, teatro istoriką daugiausia įtakos jam padarė Balio Sruogos įkurtasis Teatro seminaras, kuris 15 metų veikė prie Humanitarinių mokslų fakulteto. Apskritai reiktų pasakyti, kad Lietuvoje aukštąjį lietuvių teatro mokslą pradėjo formuoti Balys Sruoga ir Vincas Mickevičius-Krėvė.

Tiesa, sovietmečiu bandyta įrodyti, kad buvo kitaip, kad teatro mokslas į Lietuvą buvo „atvežtas“ iš Maskvos ir Peterburgo. Vis dėlto įdėmiau pagnagrėjęs Lietuvos žengimą į teatro istoriją, teatrologiją, be B. Sruogos ir V. Mickevičiaus-Krėvės neišsiversime. Jie buvo ir Teatrologijos katedros kūrėjai Vytauto Didžiojo universitete. O pirmiausia 1926 m. įkūrė Teatro seminarą, kuriam B. Sruoga rengėsi Maskvoje ir Peterburge, taip pat Miunchene, kur 1921–1924 m. studijavo, gavo filosofijos daktaro laipsnį. Ypač didelę įtaką jam turėjo teatro istoriko prof. A. Kutscherio (A. Kutscher) mokykla Miunchene ir Berlyno universiteto prof. M. Hermano (Hermann) darbai teatro teorijos ir metodologijos. M. Hermano darbai didelės įtakos turėjo ir Peterburgo teatrologams. Galima net pasakyti, kad B. Sruoga tam tikra prasme sekė vokiečių teatro-

Vytautas Maknys su savo dėde, motinos broliu, dailininku Antanu Žmuidzinavičiumi

Nuotraukos iš knygos „Alytaus švietėjų portretai“

logų mokyklą ir pritaikė ją Vytauto Didžiojo universitetui. O pradėjo nuo labai paprasto dalyko. Suvokdami, kad norint rašyti apie teatrą, pirmiausia reikia turėti ne tik parengtus teatro kritikų ir istorikų, bet ir tam reikalingos medžiagos, V. Mickevičius-Krėvė ir B. Sruoga kreipėsi į visuomenę, kviesdami kurti teatro muziejų ir kaupti teatro archyvus.

Klojimo teatrą prilygino Šekspyro teatrui

ML. *Tuščioje vietoje neįmanoma kurti muziejaus, taip pat ir teatro. Archyvas taip pat iš dangaus nenukrinta. Kuo rėmėsi Sruoga ir Krėvė?*

A. Guobys. Pirmiausia Antanas Jasūdis iš Peterburgo didelį savo archyvą padovanojo Sruogai. Tame archyve buvo sukaupta daug medžiagos iš lietuvių teatrinės veiklos Peterburge. Remdamasis šia medžiaga B. Sruoga 1930 m. parašė studiją *Lietuvių teatras Peterburge* – faktiškai tai buvo labai svarbus ir reikšmingas lietuvių teatro istorijos tam tikrą kūrybinį laikotarpį atspindintis veikalas, kuriame autorius aukštai iškelia ir apibendrina „lietuviškų vakarų“ ir teatrinio draugijų „gaivalinę jėgą“, iš kurių „tryško gyva kūrybinė ugnelė, tryško betarpis įkvėpimas ir sveika gaivinamoji jėga, kuri sukeldavo publikoje nepaprastą, stichijinį entuziazmą“ (B. Sruoga. *Lietuvių teatras Peterburge, 1892–1918*, K., 1930, p. 10).

ML. *Ir šiai tarsi pirmajai lietuvių teatro istorijai pakako medžiagos iš Peterburgo lietuvių teatrinio judėjimo?*

Balys Sruoga

A. Guobys. B. Sruoga yra sakęs, jog kai kas mano, kad teatro istoriją reikia pradėti rašyti nuo aukšto profesionalumo teatro, o juk lietuvių kaimiškas, klojimo teatras pagal reikšmę prilygo Šekspyro laikų teatrui. Bent taip tvirtino Sruoga.

ML. *Ši Sruogos nuostata prieškyryje, regis, buvo tapusi net savaip koncepcija, kuria remiantis ir buvo pradėta rašyti lietuvių teatro istorija.*

A. Guobys. Sovietiniams teatrologams toks Sruogos vertinimas nepatiko – girdi, jokie ten teatro nėra buvę, kaimo vaidinimų nesą ko pervertinti. Vis dėlto V. Maknys būtent šios B. Sruogos nuostatos laikėsi tiek prieškariniu, tiek ir sovietinės santvarkos metais. Tai atsispindi ir jo pirmojoje monografijoje *Gabrielius Landsbergis-Zemkalnis*. Tai jo diplominis darbas. V. Makniui lankant Teatro seminarą B. Sruoga ir V. Mykolaitis-Putinas rekomendavo imtis diplominio darbo temos apie teatro „tėvą“ režisierių, dramaturgą, aktorių ir dainininką Gabrielijų Landsbergį-Zemkalnį. Tema, reikalaujanti gero dokumentinės medžiagos žinojimo, plataus akiračio.

Kodėl Maknys

ML. *Kodėl iš kitų studentų buvo išskirtas Maknys, būtent jam patikėta tokia plati ir sudėtinga diplominio darbo tema?*

A. Guobys. Buvo aktyvus studentas, domėjosi lietuvių teatro istorija, rinko medžiagą. Šviesūs buvo V. Maknio tėvai, pasiturintys Alytaus krašto ūkininkai iš Balkūnų kaimo. Tėvas buvo 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo ir 1917 m. Vilniaus konferencijos dalyvis, nepriklausomoje Lietuvoje Alytaus apskrities savivaldybės ir Alytaus gimnazijos steigėjas. Maknių namai atgydavo, kai iš Kauno į Balkūnus atvykdavo V. Maknio dėdė (mamos brolis) dailininkas Antanas Žmuidzinavičius su savo draugais. Baigiantis Pirmajam pasauliniam karui Vytautas namuose organizavo klojimo teatrą, apskritai Balkūnai ir Maknių namai buvo tapę apylinkės savaip kultūros centru. Pati aplinka formavo ir būsimąjį teatro istoriką.

Todėl į V. Maknio *Raštų I t.* pirmiausia įdėjome monografiją *Gabrielius Landsbergis-Zemkalnis* ne vien todėl, kad tai pirmas solidus jo darbas apie teatrą, bet ir dėl to, kad jame atsispindi ankstyvojo lietuviškojo teatro istorija, prie jo ištakų buvę visi mūsų aktyvieji kultūros veikėjai. Pas kiekvieną iš jų V. Maknys (tuo metu dar Maknickas) pabuvojo, pradėdamas nuo Panevėžyje gyvenusios Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, baigiant Peliksu Bugailiškiu ar pirmąja profesionalia lietuvių aktore Stanislava Jakševičiūte-Venslauskiene Šiauliuose. Prie Radviliškio susirado ten gyvenantį Antaną Povylį, buvusį Dūmos atstovą, lietuviškų vakarų dalyvį. Prie Panevėžio ūkininkavo Matas Grigonis, žymus teatro veikėjas prieš Pirmąjį pasaulinį karą, buvęs *Aido* vadovas. Kiekvieno prisiminimus V. Maknys užrašė, pakalbino daugelį dar gyvų G. Landsbergio-Zemkalnio amžininkų ir bendražygių.

V. Mickevičiaus-Krėvės nuopelnai lietuviškam teatrui

ML. *Pamėginkime išsamiau apibūdinti V. Mickevičiaus-Krėvės vaidmenį lietuviškosios teatrologijos formavimui. Juk tas vaidmuo tikriausiai neapsiriboja vien tuo, kad Krėvė parašė klasikines istorines dramas, kurios buvo statomos Lietuvos teatruose.*

A. Guobys. Krėvės nuopelnas, kad kartu su B. Sruoga jis ir pradėjo teatro mokslą diegti Lietuvos universitete (1930 m. tapo Vytauto Didžiojo universitetu), V. Krėvė kaip Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas, o B. Sruoga – kaip dėstytojas. Krėvė daug rašė apie teatrą, buvo Teatro draugijos steigėjas, Repertuaro komisijos narys, globojo Jaunųjų teatrą. Krėvė Sruogą paskyrė Teatro muziejaus direktoriumi, kai dar jokio muziejaus nebuvo. Jie abu 1925 m. kreipėsi į visuomenę, kad žmonės neštų ir vežtų į muziejų viską, kas tik galėtų pasitarnauti kultūrai ir teatro istorijai. Ir žmonės nešė, labai greitai muziejus buvo sukurtas.

ML. *Be papildomų lėšų sukurtas, vien visuomenės pastangomis?*

A. Guobys. Laiške Unei Babickaitėi į Paryžių B. Sruoga rašė, kad neturi pinigų nė cento, bet štai tokių asmenų kaip Babickaitė ar Juozas Vaičkus, kitų meno darbuotojų dėka po truputį Teatro muziejus kuriamas. J. Vaičkus 1920 m. su Konstantinu Glinskiu įkūrė Valstybės teatrą Kaune, bet sovietiniais metais jis daugiausia buvo minimas kaip „skrajajantčio“ teatro vadovas. Asmenybė išties sudėtinga. Vaičkus stengėsi plačiai aprepti Lietuvos teatro ir kino pasaulį, kurdamas mokyklas, teatrus, kino filmus. Jo nuopelnų Lietuvos teatro istorijai menkinti nereikėtų. Bet tai galėtų būti

Sėdi Marytė Nemeikšaitė, stovi: antras iš kairės Vytautas Maknys, greta jo – Antanas Žmuidzinavičius su dukra Giedre

kito pokalbio tema.

Grįžkime prie B. Sruogos pastangų kurti Teatro muziejų. Ekspонатų buvo sukaupta tiek daug, kad juos teko atiduoti Valstybės teatrui. Universitete stigo patalpų, net ir Teatro seminaras glaudėsi kur tik galėjo, kartais net koridoriuje, ant laiptų susirinkdavo 20 ar 30 seminaro lankytojų ir diskutuodavo teatro temomis.

ML. *Matyt, pati jaunos valstybės kultūrinė atmosfera stimulavo kūrybinę veiklą, asmenybėms reikštas pakako erdvės net ir nepriteklus sąlygomis.*

A. Guobys. Išties pakaktų prisiminti kad ir Teatro seminaro lankytojus – labai daug šviesių žmonių iš to seminaro išėjo: Antanas Vengris, Julius Būtėnas, Jurgis Blekaitis, Antanas Jasiūnas, Bronys Raila, Vanda Zaborskaitė, Leonas Kalvelis, Rapolas Šaltenis, Jurgis Arnas Šaltenis, Viera Sotnikovaitė ir visa plejada būsimųjų kultūros įžymybių.

1936 m. pradėtas steigti Valstybės teatro muziejus, į kurį pateko ir B. Sruogos pradėtieji kaupti ekspozitai. Šiam muziejui vadovauti ėmėsi aktorius Stasys Pilka, jau spėjęs išvažinėti platųjį pasaulį, mokėjęs užsienio kalbų.

Su Lietuvos rinktine įžengė į Vilnių

ML. *Tačiau jei teisingai prisimenu, aptariamoju metu V. Maknickas Kaune jau nebedirbo, nes 1931 m. baigęs Vytauto Didžiojo universitetą dirbo mokytoju provincijoje.*

A. Guobys. Dirbo mokytoju Raseiniuose (1931–1934), Alytuje (1935–1939), vadovavo saviveikliniams teatro būreliams, režisavo spektaklius, rašė teatro recenzijas, rengė švenčių minėjimus, net vadovavo orkestrui ir grojo smuiku. Jam pravertė Teatro seminare

Vincas Mykolaitis-Putinas

įgytosios žinios.

Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui 1939 m. rugsėjį V. Maknys buvo mobilizuotas į kariuomenę ir spalio 28 d. su Lietuvos rinktine įžengė į Vilnių. Demobilizuotas liko Vilniuje, įsitraukė į Lietuvos sostinės atletinio veiklą visuomeninėse ir kultūrinėse organizacijose, mokytojavo Žygimanto Augusto ir Vytauto Didžiojo gimnazijose, įsitraukė į kultūrinę ir visuomeninę lietuvių veiklą. Būtina prisiminti įžymų kultūros veikėją, dramaturgą Marceliną Šikšnį-Šiaulienį ir energingąjį Mokslo drau-

Vincas Krėvė-Mickevičius

gijos narį, Vilniaus miesto burmistrą, choro vadovą, *Vaidilos* teatro režisierių Antaną Krutulį, kurių dėka per 20 lenkų okupacijos metų lietuviškos kultūros centru buvo tapusi Vytauto Didžiojo gimnazija, iš kurios po visos aštuonias apskritis spinduliavo Vilniaus krašto lietuviškų mokyklų mokytojai, meninių būrelių ir chorų organizatoriai, bibliotekininkai, rengti nuolat lietuviški vakarai net 45-iose vietovėse! (1936 m. per lenkų represijas prieš lietuvių Vilniaus krašte buvo uždarytos 723 mokyklos, bibliotekos, kultūrinių draugijų skyriai: V. Maknys, *Raštai*, I t. V., 2009, p.250).

1939 m. iš Vytauto Didžiojo universiteto į Vilniaus universitetą perkėlus Humanitarinių mokslų fakultetą, prie jo veikęs Teatro seminaras buvo pertvarkytas į Teatrologijos katedrą. Įkurta Kaune, faktiškai iš B. Sruogos vadovautojo Teatro seminaro pagrindu, bet veikti pradėjo Vilniuje, kai Humanitarinių mokslų fakultetas buvo perkeltas į Lietuvos atgautąjį Vilnių.

Į katedrą su aktoriais R. Juknevičiumi, A. Jakševičiumi ir H. Kačinsku dėstytoju pakviestas ir V. Maknys. Teatrologijos katedra veikė dviem kryptimis: moksline, kur pradėti rengti teatrologai

(istorikai ir kritikai) ir praktine, t. y. aktorių rengimo ir tobulinimo. Katedra rūpinosi specialiaisiais dalykais, o bendras universitetinis rengimas vyko bendruose kursuose su kitų specialybių studentais. Studentais pirmakursiais tapo nemažai aktorių, daugiausia iš *Vaidilos* teatro.

Reikalai pasikeitė sovietinės santvarkos metais. Lietuvių organizacijos buvo uždarnos, aktyviausi veikėjai suimnėjami. 1940 m. vasarą Vytauto Didžiojo universitetas pavadintas Kauno universitetu. Tiesa, V. Maknys paskirtas dėstyti lietuvių kalbą Pedagoginiame institute. Iki 1939 m. kovo 22-osios šis institutas veikė Klaipėdoje, bet naciams užgrobus Klaipėdą, per Panevėžį institutas atkeltas į Vilnių. Trumpas ir audringas gyvenimo periodas, kai vieni okupantai keitė kitus. Vilniaus universitete V. Maknys dėstė teatro istoriją, kol 1943 m. kovo 17 d. naciai universiteto neuždare. Prof. B. Sruoga su kitais Lietuvos įkairtais buvo suimtas ir išvežtas į Štuthofio koncentracijos stovyklą, o teatrologo kvalifikaciją spėjo įgyti tik vienas Jurgis Blekaitis.

ML. *Gal V. Maknio paskyrimui į Pedagoginį institutą, darbu Teatrologijos katedroje reikšmės turėjo ir tai, kad VDU Humanitarinių mokslų fakultete V. Maknys studijavo kartu su Antanu Venclova, kuris 1940 m. birželio 18 d. tapo Lietuvos SSR švietimo liaudies komisaru? Juk bendrakursiai.*

A. Guobys. Manau, tiksliau būtų prisiminti, kokie buvo šio komisaro „nuopelnai“ 1940-ųjų metų Lietuvai. Ir tik po to kalbėti apie personalijas.

ML. *Kas V. Maknio monografijoje „Gabrielius Landsbergis-Zemkalnis“ buvo tokio, kad sovietmečiu buvo išimta iš bibliotekų ir uždaryta į specfondą?*

A. Guobys. Šiuo savo diplominiu darbu, išspausdintu atskira knyga, V. Maknys pasireiškė kaip mokslininkas, todėl ir galėjo būti priimtas į Vilniaus universiteto Teatrologijos katedrą dėstytoju.

Pats V. Maknys šios knygos įžanginėmis pastabomis pažymi, kad „lietuvių teatro istorijai teturime vieną vienintelę Peterburgo teatro monografiją. Neturėdami nei Vilniaus *Kanklių, Rūtos, Savitarpiečių*, nei Kauno *Dainos*, Šiaulių *Varpo* teatrų aprašymų, negalime pradėti ir gilesnių teatro analizių, nustatyti atskirų teatro darbininkų vietos Lietuvos teatro istorijoje“ (V. Maknys. *Raštai*, I t. V., 2009, p. 18).

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

IŠTAKŲ LINK

Vitas LABUTIS

Gūdžiais lietuvių spaudos draudimo laikais, kai dar nebuvo pradėjusi eiti nei *Aušra*, nei Vinco Kudirkos *Varpas*, 1871 metais (greičiausiai liepos mėnesį) tuometinės Suvalkų gubernijos Kalvarijos apskrities Liudvinavo valsčiaus Triobiškių kaime, išsitiesusiam dešiniajame Šešupės krante, pasirodė du inteligentiški jauni rusai. Jie apsisotojo pasiturinčių ūkininkų Botyrių sodyboje. Tų Botyrių sūnus Andrius Rusijoje mokslus ėjo, tad kaimo žmonėms didelės nuostabos tie jauni rusai nekėlė – Andrius bus parsikvietęs vasarą paatostogauti du savo mokslo draugus.

Netrukus Triobiškiuose pasklido žinia, kad tie Botyrių svečiai moka kalbėti lietuviškai. Dar labiau kaimo žmonėms buvo netikėta sužinojus, kuo tie jauni rusai domisi: kaimo dainomis, pasakomis, mįslėmis ir visa paprasta jų šneka. Tad kai Botyriai sekmadieniais ėmė rengti šokius, juokais vadinamus „balius“, kaimo jaunimas čia su mielu noru rinkosi, šoko, dainavo, o pakviesti į seklyčią – gerąjį triobos galą, kantriai po vieną posmą pakartodavo tai, ką buvo dainavę. Jaunieji rusai, padedami Andriaus Botyriaus, stropiai viską užrašinėjo. Ateidavo jaunimo į šokius ir iš Juniškių, ir iš kitų gretimų kaimų.

Tuomet greičiausiai niekas nė nenuokė, kad jų dainos, senelių sekotos pasakos, mįslės ir patarlės atsidurs Maskvoje ir dalis lietuvių meninės patirties ir paprastos liaudies šnektos pavyzdžių bus paskelbta rimtuose mokslo darbuose. Tie 1871 m. Triobiškiuose lankęsi Botyrių svečiai buvo Filipas Fortunatovas ir Vsevolodas Mileris. Su jų asmenybėmis ir vėlesne moksline veikla skaitytojus bent labai glaustai pravartu supažindinti. Negalima pamiršti ir jiems nuolat talkinuiso Andriaus Botyriaus sunkaus gyvenimo kelio. Be Andriaus pagalbos Fortunatovas ir Mileris nebūtų atsidūrę Liudvinavo apylinkėse ir nebūtų pajėgę čia surinkti nuostabių liaudies dainų ir dalį jų parengti spaudai.

Dvidešimtmetis jaunuolis Filipas Fortunatovas, 1868 m. baigęs Maskvos universiteto Istorijos ir filologijos fakultetą, paliekamas rengtis profesūrai istorinės lyginamosios kalbotyros srityje. Vėliau dvejų metų komandiruotė į užsienį (Vokietiją, Prancūziją, Angliją), kurios metu klausosi geriausių pasirinktos srities specialistų paskaitų, bibliotekose studijuoja senus leidinius ir rankraščius. Netrukus apsigina magistro disertaciją ir 1876 m. pradeda dėstyti įvairius su lyginamąja istorine kalbotyra susijusius kursus. Buvo laikomas didžiausiu baltų ir slavų kalbų specialistu. Tarp jo mokinių buvo visas

Gaivinamos senovinės lietuvių dainos

Po knygos „Triobiškių dainos“ pristatymo koncerto (dainuoja Jaunius Vylis, Triobiškių dainų šifruotojas) klausosi Marijampolės Petro Kriaučiūno viešosios bibliotekos Marijampolės apskrities mokymo centro koordinatore dr. Elvyra Kalindrienė, prof. Olegas Poliakovas, prof. Vitas Labutis, Kęstutis Subačius – „Sūduvos krašto istorijos“ autorius

būrys žymių anų laikų rusų ir užsienio kalbininkų. Vėliau tapo profesoriumi ir akademiku.

Trumpai paminėkime lituanistikai svarbiausius F. Fortunatovo veiklos barus: baltų fonetikos ir akcentologijos tyrimai; nustatytas baltų ir slavų kalbose kirčio šokinėjimo dėsnis, susijęs su priegaidėmis (Sosiūro-Fortunatovo dėsnis); apie 1883 m. Maskvos universitete pradėtas dėstyti lietuvių kalbos kursas, kurio yra klausęs Jonas Jablonskis, Jonas Šliūpas ir daug kitų lietuvių; Antano Juškos žodyno redagavimo pradžia ir kt.

Su Fortunatovu 1871 m. Liudvinavo apylinkėse lankęsis Vs. Mileris vėliau pagarsėjo kaip rusų bylinių tyrinėtojas, kaip etnografas, Kaukazo kalbų žinovas.

Minėtasis Andrius Botyrius 1871 m. buvo baigęs studijas ir už Maskvos uni-

versiteto darbuose išspausdintą darbą *Sakmės apie lietuvių griaustinį Perkūną* gavęs kandidato laipsnį. Vėliau A. Botyrius buvo blaškomas po įvairias Rusijos ir Lenkijos mokyklas, tik porą metų gavo padirbėti Marijampolės gimnazijoje, bet rusofilai iš čia jį tuoj išgūjo.

Visa minėta kolegų trijulė susipažino Maskvoje. F. Fortunatovas greitai suvokė, kad istorinės lyginamosios kalbotyros studijos nebus vaisingos be lietuvių kalbos, tad ėmė studijuoti A. Šleicherio, F. Kuršaičio, G. Neselmano ir kitų lietuvių kalbos darbus. Bet Fortunatovui rūpėjo, kaip ta lietuvių kalba skambanti. Tad jis susirado gal dar antro ar trečio kurso studentą A. Botyrių, ir drauge su Vs. Mileriu išstas valandas klausėsi jo liudviniškių šnektos. Žinoma, pats geriausias būdas pažinti tą šnektą – išgirsti, kaip natūraliai ja kalba to krašto žmonės.

Tai gi jaunųjų rusų mokslininkų kelionės į Lietuvą tikroji užduotis pirmiausia buvo pažinti Triobiškių ir jų apylinkių šnektą. Tačiau išgirdę jaunimo nuostabias dainas, Fortunatovas su Mileriu nusprendžia daugiausia užrašinėti jas ir kitą tautosaką.

Apie lietuvių liaudies dainų savitumą ir grožį jau gerokai anksčiau prabilta Mažojoje Lietuvoje. Jomis žavėjosi Pilypas Ruišys, Liudvikas Rėza, vokiečių meno žinovai J. Herderis, G. Lesingas ir kt. Pats 1825 m. išleidęs lietuvių liaudies dainų rinkinį L. Rėza pabrėžė jų natūralumą, jausmų švelnumą ir nuoširdumą, skaisčių dorumą, rimtą liūdesį ir švelnią melancholiją.

Didžiojoje Lietuvoje buvo žinomi tik S. Stanevičiaus (1825 m.) ir S. Daukanto (1846 m.) žemaičių dainų rinkiniai. O iš senojo Sūduvos krašto XIX a. viduryje paskelbtų dainų rinkinių

nebūta.

Fortunatovą ir Milerį žavėjo ir tai, kaip „basakojės mergelės“ įsijaučia į šokio ir dainų melodiją, nuotaiką ir kaip paskum užrašinėtojų prašomos, sugeba padiktuoti posmą po posmo dainos žodžius. O už visa tai siūlomų pinigų jaunimas kratėsi iš tolo.

Maždaug per tris savaites Fortunatovui ir Mileriui su A. Botyriaus pagalba pavyko surinkti 150 liaudies dainų, apie 20 pasakų ir smulkiosios tautosakos vienetų. Visa tai buvo užrašyta lietuviškai, nors tekę įveikti dar nenusistovėjusios lietuvių rašybos sunkumus ir šnektos garsų specifika. Surinkta duomenų ir Liudvinavo šnektos aprašai.

Parskubėję į Maskvą, Fortunatovas, Mileris, greičiausiai drauge važiavęs ir A. Botyrius, greitai parengė spaudai 100 meniškiausių dainų, pridėjo Liudvinavo šnektos aprašą, trumpą įvadą ir 1872 m. paskelbė *Maskvos universiteto žinių trijuose numeruose* (Nr. 1, Nr. 2/3 ir Nr. 4). Pilnas jų darbo pavadinimas, išverstas į lietuvių kalbą, yra toks: *Lietuvių liaudies dainos, surinktos F. Fortunatovo ir Vs. Milerio*. Po metų (1873 m.) viskas pakartotinai išleista vienu leidiniu, tik sukeistos vietomis dainų rinkėjų pavardės. Matyt, jis parengtas Vs. Milerio, nes F. Fortunatovas tuomet buvo komandiruotėje užsienyje. Deja, ir Maskvoje galiojo lietuvių spaudos draudimo reikalavimai, tad rinkinio įvadas, Liudvinavo šnektos aprašas paskelbti rusų kalba, o lietuvių liaudies dainos perrašytos kirilica, žmonių vadinta „graždanka“. Fortunatovo bibliografijos sudarytojas Viktoras Požezinskis spėjo, kad dainas kirilica privertęs skelbti anų universiteto darbų leidėjas.

Fortunatovas suprato, kad visų lietuvių kalbos garsų kirilica neįmanoma

pateikti, tad įsivedė papildomų ženklų: $\dot{y} = uo$, $\dot{e} = ie$, dvibalsius aj , ej , $\dot{e} = \acute{e}$. Ilgieji balsiai, kuriuos žymime vadinamosiomis nosinėmis raidėmis g , q , z , u taip pat $\ddot{u}$, kirilica taip ir liko neatskirti nuo trumpųjų balsių.

Maskvos universiteto XIX a. leidiniai sunkiai sklido Lietuvoje. Mums žinomi tokie leidiniai: Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje minėtų dainų saugomi 1872 m. ir 1873 m. leidimai ir Vilniaus universiteto bibliotekoje turimas *Maskvos universiteto žinių egzempliorius*, kuriame skelbtos Fortunatovo ir Milerio surinktos lietuvių liaudies dainos.

Yra pagrindo manyti, kad savo egzempliorius su Fortunatovo ir Milerio paskelbtomis dainomis turėjęs Jonas Jablonskis. Jis tą leidinį mini 1884 m. viename rusų žurnale diskutuodamas su kažkokiu p. B., bandžiusiu pagrįsti, kad rusiškos raidės visiškai tinka lietuviškiems garsams perteikti. Vėliau *Varpe* savo straipsnyje *Medega sintaksiui* J. Jablonskis pasinaudojo to leidinio ne vienu pavyzdžiu.

Didžiąją *Lietuvių kalbos žodyne* nuo pat I tomo, redaguoto dar J. Balčikonio, iki paskutinio XX tomo *Šaltinių sąrašė* randame FM = Ф. Фортунаговъ и Миллеръ. Литовскія народныя пьесни. Москва. 1872 m. Tai gi knygos su tomis dainomis nedūlėjo lentynose. Tai patvirtina ir XX a. vidurio kai kuriuose tautosakos leidiniuose aptinkama viena kita daina iš minėtų anų metų leidinių.

Ir štai žinia – šių metų balandžio 23 dieną Marijampolės Petro Kriaučiūno viešojoje bibliotekoje pristatyta knyga – *Triobiškių dainos* (Marijampolė: Piko valanda, 2009, 240 p., sudarytoja Elvyra Kalindrienė). Iš knygos pavadinimo nematyti, kad jos pamatas – maždaug prieš 140 metų Fortunatovo ir Milerio rinktos lietuvių liaudies dainos.

Pagrindinę šio naujo leidinio dalį, pavadintą kaip ir visa knyga *Triobiškių dainos* parengė su tautosaka ne pirmą kartą susiduriantis muzikos specialistas Jaunius Vylis. Jo įdėta tikrai nemaža trūsio, kol dabartinėmis lietuvių kalbos raidėmis perrašė iš 1873 m. leidinio vadinamąją graždanką spausdintas F. Fortunatovo ir Vs. Milerio (su A. Botyriaus pagalba) surinktas dainas. Tai gi pirmiausia turime pasidžiaugti bandymu gaivinti senovines kapsų dainas. Jų pačių krašte kai kurioms iš jų J. Vylis paieškojo ir melodijų. Palikime tautosakininkams spręsti, ar visur surastos melodijos gali būti laikomos Triobiškių dainų variantais. Dainų transliteruotojas vienur kitur gražiai lietuviškame tekste išlaikė nemažą šio krašto tarmės ypatybių. Jeigu būtų pasigilinta į šioje knygoje visai praleistą Liudvinavo šnektos aprašą, tų svarbių liudviniškių tarminių ypatybių būtų rasta kur kas daugiau.

Nemaža nerimo kelia ir kelios dainų rengėjo užuominos apie dainų sklandumo, posmų pataisais, kuriomis J. Vylis šen ten „gerinęs“ dainas. Tai prieštarauja Fortunatovo ir Milerio požiūriui, jog dainos užrašytinos natūralios, be jokių estetinių pataisų.

Dainose nemaža retų slavizmų, kitų

Prof. Vitas Labutis ir pirmasis Botyrių biografijos autorius, Botyrių giminaitis Vytautas Mešlius

dabar nevertojamų žodžių bei posakių (pvz: *ciglelė, neraunia, šidorėlis, triumnelė, žalnierskėlė* ir pan.), tačiau nepasirūpinta, kaip įprasta leidžiant senesnius dainų rinkinius, pridėti retų žodžių žodyną; kai kur praverstų ir platesni komentarai.

Prieš pačias dainas įdėtame Rasos Mocevičiūtės iš rusų kalbos verstame Fortunatovo ir Milerio leidinio įvade, deja, randame ir netikslumų, ir aiškių lietuvių kalbos klaidų. Nei vertėja, nei knygos pabaigoje paminėta redaktorė Nijolė Bagdonienė ne visur susigaudė, kur tinka vartoti ne padalyvį, o pusdalyvį, arba, kad tame krašte mušamas būgnas, o ne tarškinama tamburinu – rytų šalių muzikos prietaisu.

Įvadinę *Triobiškių dainų* dalį rašę net keturi autoriai. Penkis tos dalies skyrius kūrė pati leidinio sudarytoja Elvyra Kalindrienė. Jos aptarta *Triobiškių* kaimo geografinė padėtis, to kaimo ir visos Sūduvos likimo faktai. Čia peržiūrėta nemaža spausdintų leidinių, pasitelkta archyvinės medžiagos. Ypač vertingi *Triobiškių* kaimo ir jo apylinkių žemėlapių fragmentai, gyventojų skaičiaus statistiniai įvairių metų duomenys. Deja, neretai toli nuklystama nuo XIX a. ir tada užrašytų *Triobiškių* dainų į šių laikų įvykius.

Triobiškių Botyrių giminės istoriją ir likimą, be abejo, plačiausiai aprašyti tiko šios giminės trečios kartos atžaloms. Milda Adomynaitė-Balčiūnienė, pasitelkdama ir rašytinius kelių autorių atsiminimus, iškiliai atskleidžia Andriaus Botyriaus jaunesniojo brolio Juozo knygnešystę ir jo palikuonių gyvenimo kelius. Pateikiama unikalių Andriaus Botyriaus nuotraukų iš pačios autorės asmeninio archyvo.

Kitas Andriaus Botyriaus giminaitis Vytautas Mešlius papildė ir nuosekliai išdėstė savo senelio brolio Andriaus

šinėjo F. Fortunatovas ir Vs. Mileris, padedami Andriaus Botyriaus, o štai p. 41 randame tokią neargumentuotą spėjimą: „Todėl nelieka abejonių, kad A. Botyrius buvo pagrindinis dainų rinkėjas ir užrašytojas. Tekstai, perrašyti kirilica, stebina tikslumu. Tai atlikti galėjo tik gerai lietuvių kalbą žinantis [= mokantis] žmogus“. Negi F. Fortunatovas, visų biografų laikomas nepaprasto kuklumo, sąžiningumo ir tikslumo žmogumi, galėjo dainų pavadinime rašyti: „surinktos F. Fortunatovo ir Vs. Milerio“ – be Andriaus Botyriaus pavardės?

Taigi knygą *Triobiškių dainos* reikia vertinti kaip pirmą populiarų senovinių šio krašto dainų gaivinimo bandymą. Tikėtina, kad tas leidinys pasieks tautosakos ir kalbos specialistus, bus prieinamas visiems savo krašto nepamiršusiems marijampoliškiams, kurie išsiblaškę Vilniuje, Kaune ir kitur.

Itin opus klausimas: o koks likimas Fortunatovo ir Milerių surinktų, bet neskelbtų lietuvių tautosakos dalykų? Paaikškėjo, kad tie rankraštiniai tekstai saugomi Sankt Peterburgo Mokslių akademijos bibliotekoje esančiame Fortunatovo fonde. Pastangos Lietuvai gauti bent tų rankraščių kopijas ar mikrofilmus nedavė rezultatų – nebuvo kam sumokėti už tai prašomų kelių tūkstančių litų...

Po kiek laiko iš Sankt Peterburgo atskriejo gera žinia: tenykščio universiteto docentė dr. Vanda Kazanskienė baigianti milžinišką darbą – išsifruoti sunkiai įskaitomus lietuviškai parašytus Fortunatovo (gal ir Milerio) rankraščius, o Sankt Peterburgo universitetas visą 1871 m. Lietuvoje surinktą tautosaką išleisti kaip akademinį leidinį. Gerbiama docentė šįmet Vilniuje ne be reikalo pagerbta už lituanistikos karų plėtotę Sankt Peterburge. Deja, laukiamų Fortunatovo darbų leidinio dar

Profesorius Rimantas Laužackas – profesinio rengimo metodologijos Lietuvoje kūrėjas

2006–2009 m. prof. R. Laužackas buvo VDU studijų prorektorius

■ Atkelta iš 2 p.

dar kebliau, nes stigo lėšų ir galimybių tam modeliui sukurti ir įgyvendinti. Tai pavyko padaryti pasitelkiant Lietuvoje tuo metu pradėjusią veikti Leonardo da Vinci programą per pirmą tokio masto bandomąjį projektą, skirtą Lietuvos ir Latvijos Profesijos mokytojų rengimo reformai. Projektas pavyko, profesijos mokytojų rengimo koncepcija ir modelis buvo sukurti, o mes gavome progą įsitikinti, kad modernus profesijos mokytojų rengimas efektyvus – tai buvo tiesiog revoliucinis Rimanto Laužacko pasiekimas. Jis klojo šios reformos pagrindus Lietuvoje ir skatino ją veikti. Be to, jo pastangomis šis modelis įtvirtintas ir kituose universitetuose. Taigi kito projekto metu, pasitelkiant jau ESF lėšas, ši profesijos mokytojų ir mentorių rengimo programa paskleista dar per tris Lietuvos universitetus: Vilniaus pedagoginį universitetą, Šiaulių bei Klaipėdos universitetus, kur profesijos mokytojų, galinčių atnaujinti savo kompetencijas ir įgyti pasirengimą, būrys pagausėjo. Tai buvo kokybinis šuolis atnaujinant Lietuvos profesijos mokytojų kvalifikaciją, sudaręs prielaidas kitiems procesams vykti sparčiau ir sklandžiau.

Rimantas Laužackas matė bendrą profesinio rengimo sistemą, vieningą, neišskiriančią darbo rinkos profesinio mokymo, apimančią visus segmentus. Šis jo požiūris taip pat pasirodė pranašiškas, nes šiuo metu kaip tik tokiu supratimu vadovaujamas.

R. Laužackas nuolat akcentavo sektorinio principo ir kvalifikacijos svarbą visuose segmentuose taip pat tai, kad sistemos efektyvumas priklauso nuo resursų paskirstymo, nuolat pabrėždamo sektorinį principą, o ne programos specifiškumą. Visas profesinio rengimo institucijas gebėjo vertinti per mokymosi visą gyvenimą nuostatas. Profesinio rengimo centrus matė kaip kokybiškus ir atvirus visiems, kuriems reikia kvalifikacijos: ir jaunuoliams, ir suaugusiems. Dabar matome – kas įgyvendinta ir kas numatyta įgyvendinti artimiausiais metais Lietuvoje, yra jo minčių ir idėjų realizavimas. Pirmą kartą šias jo idėjas ir nuostatas bandyta įtvirtinti jau 1996 m. pirmajame Profesinio mokymo įstatymo projekte.

Kita svarbi profesoriaus idėja buvo Nacionalinė kvalifikacijų sistema – tą idėją jis skleidė Lietuvoje ir labai prisidėjo prie jos įgyvendinimo. Kam vadovavo R. Laužackas rengdamas nacionalinės kvalifikacijų sistemos koncepciją ir modelį, labai vertinga: tai būtent ta medžiaga, kuria naudojames toliau plėtodami Nacionalinės kvalifikacijų sistemos gaires. Ji bus naudojama ir įgyvendinant pačią sistemą. Profesoriaus išvalgos labai taiklios, puikiai tinkančios Lietuvai. Kvalifikacijų sandarą, sistemos modelį ir koncepciją jis pagrindė mokslu, todėl tai – labai pažangūs kūriniai. Iš šių veiklų ir to, kas sukurta formuojant kvalifikacijų sistemą, galime išžvelgti, kiek daug R. Laužacko širdies įdėta į tuos darbus.

Profesorius R. Laužackas noriai ir drąsiai stodavo ginti ir profesinio rengimo interesus, nebijodamas rizikuoti ir savo asmenine pozicija, visuomet atstovaudavo profesinio rengimo grandžiai: taip buvo kuriant Lietuvoje kolegijų koncepciją ir pertvarkant profesinio rengimo turinį, kad pastarasis būtų orientuotas į kompetencijas ir į kvalifikaciją. Profesoriaus įtaka aiški ir reformuojant aukštąjį mokslą, labiau orientuojantis į kvalifikacijas ir kompetencijas, pereinant nuo orientacijos į teorinių žinių perteikimą prie orientacijos į kompetencijas ir realių kvalifikacijų suteikimą aukštajame moksle. Profesorius R. Laužackas atstovavo idėjai, kad profesinis mokymas turėtų būti pagrįstas socialine partneryste.

Kai kilo diskusijos, ar profesinio rengimo įstaigos turėtų būti perduotos savivaldybėms, R. Laužackas pasiūlė idėją, kaip galima būtų reorganizuoti profesines mokyklas į viešąsias įstaigas, taip suteikiant daugiau galių socialinei partnerystei ir įtraukiant socialinius partnerius ir visas suinteresuotas puses į profesinio rengimo valdymą. Mokslininkas palaikė mintį ir idėją, kad profesinio mokymo įstaigos atsivertų aplinkai. Dabar toks mūsų įgyvendintas modelis gali tapti pavyzdžiu ir kitoms valstybėms Europoje. Vokietijoje dualinis mokymas reorganizuojamas einant link viešųjų įstaigų, pasitelkiant Lietuvos pavyzdį.

Remiantis profesoriaus išsakyto mis mintimis pavyko apginti pataisas kuriant biudžetinių įstaigų įstatymą

Lietuvoje, atveriant kelią įstaigas pertvarkyti į viešąsias. R. Laužackas visuomet akcentuodavo socialinės partnerystės svarbą, visų pusių atsakomybę.

Net kankinamas sunkios ligos profesorius R. Laužackas nebuvo palaužtas, iki paskutinės dienos vis dar svarstė svarbiausius profesinio rengimo klausimus, dalijo patarimus, kaip toliau plėtoti idėjas, domėjosi kvalifikacijų sistemos įgyvendinimu ir modulinį profesinio rengimo programų kūrimu. Tai buvo didelė jo gyvenimo dalis, kuri gyvena ir mums jo netekus.

Reikia iškęsti...

Jau kurį laiką turėjęs sveikatos problemų R. Laužackas jų neakcentuodavo, tad draugų, pašnekovų, kolegų atmintyje iki paskutinių savo gyvenimo dienų išliko kaip ramus, kantrus ir kupinas optimizmo. Buvo liūdna, bet ruseno viltis, kad liga pasitrauks ir šis didis žmogus vėl didžiule jėga įsijungs į Lietuvos įvykius. Tačiau negailestinga melanoma alino, jėgos palengva seko. Ne kartą jis yra pasakęs: reikia iškęsti – ir kentėjo. Silpstančios jėgos nesudrumstė minties skaidrumo, mokslininkas ir toliau domėjosi tuo, kas vyksta jo kuriojamose srityse. Netgi paskutinėmis savaitėmis, sunkiai rinkdamas žodžius, jis su kolegomis aptarinėjo jų ateitį, tolesnius jų planus.

Rimantas Laužackas kultūros ir išprusimo požiūriu buvo tikras akademinio sluoksnio atstovas, iniciatyvus ir tvirtas savo pozicijose, charizmatiškas, ryškus savo srities lyderis, visus uždegdavęs savo idėjomis ir stebėtina inovacijų intuicija.

Rimantas buvo kantrybės žmogus. Šiuo metu, kai sopa dėl nykstančios Lietuvos kultūros ir švietimo sistemos trūkumų, jis yra lyg uola, kuri mums primena – daryk tai, ką gali padaryti, puoselek viltį.

Medžiaga parengta iš Romualdo Puskavio (ŠMM bendrojo ugdymo ir profesinio mokymo departamento direktoriaus pavaduotojo), prof. Vincento Valdo Dienio (Kvalifikacijų ir profesinio mokymo plėtros centro direktoriaus pavaduotojo), dr. Tomo Jovaišos (VPU dėstytojo) ir prof. Laimos Sajienės (VDU Profesinio rengimo studijų centro studijų ir tyrimų grupės vadovės) prisiminimų.

Marijampolės Petro Kriaučiūno viešosios bibliotekos darbuotoja Kristina Bilinskaitė ir prof. Vitas Labutis

biografiją. Čia mažiau spėliojimų, daugiau faktų.

Leidinyje būtų nepilnas be F. Fortunatovo ir Vs. Milerio biografijų. Pirmajai pasiskolintas nepralenkiamo kalbos mokslo populiarintojo Algirdo Sabaliausko knygos *Žodžiai atgyja* straipsnis *Filipas Fortunatovas ir Lietuva*. Trumpą Vsevolodo Milerio biografiją iš enciklopedinių leidinių teko lipdyti leidinio sudarytojai.

Susibūrę keli autoriai, juolab dirbdami su dideliu entuziazmu ir meile savo gimtajam kraštui, jo žmonėms, knygą *Triobiškių dainos* sugebėjo palyginti greitai parengti. Tačiau kolektyviniame darbe slypi ir nemažų pavojų – išvengti pasikartojimų, didesnių ar mažesnių prieštaravimų tarp to, kas rašyta vieno autoriaus ir kas kito. Deja, jų, ypač pasikartojimų, netrūksta ir knygoje *Triobiškių dainos*. Labiausiai liūdna dėl mokslinių netikslumų. Antai čia gal tris kartus rašoma, kad dainas užra-

tebelaukiame...

V. Kazanskienės išsifruotas Fortunatovo ir Milerio rinktos tautosakos rankraštis pasiekė ir Vilnių. Imta svarstyti, ar verta leisti ir Lietuvoje savo senovinės tautosakos akademinį leidinį, pritaikytą Lietuvos skaitytojams. Šių pastabų autorius dėl tokio leidinio neabejoja.

Numatyta akademiniam darbe parodyti ir anų laikų lietuviškų dainų tekstus, spausdintus kirilica, šalia viską pateikti ir dabartine mūsų rašyba tik išlaikant svarbiausias to krašto tarmės ypatybes. Atsisakoma dainų vertimų į rusų kalbą. Žinoma, plačiau aptariamas tų dainų užrašymo istorinis, politinis ir socialinis vietas ir laiko fonas. Būtina daug kur XIX a. vidurio tekstus komentuoti ir pridėti retų žodžių žodynelį.

Kiekvienas su ta tema susijęs leidinys laukiamas, vertinamas, tik aptariama jo reikšmė lituanistikos mokslui ir visuomenės naudai.

ASMENYBĖ

Lietuvai Brodskis buvo ir lieka savas poetas (2)

Žmogus ir epocha. Josifo Brodskio 70-mečiui

Pradžia Nr. 12

Nobelio literatūros premijos laureatui, poetui, prozininkui, eseistui ir vertėjui Josifui BRODSKIUI (1940 05 24–1996 01 28) šiemet būtų sukakę dar tik 70 metų. Šiai sukakčiai paminėti gegužės 31–birželio 3 dieną Vilniuje vyko tarptautinė konferencija, kurioje dalyvavo J. Brodskio kūrybos ir gyvenimo tyrinėtojai iš JAV, Švedijos, Lenkijos, Anglijos, Rusijos, Izraelio ir Lietuvos. Ypatingo dėmesio susilaukė J. Brodskio draugų ir bičiulių Bengto Jangfeldto, Faith Wiggzell, Adamo Michniko, Michailo Milčiko, Michailo Petrovo,

Liudmilos Sergejevos, Tomo Venclovos, Ramūno Katiliaus, Prano Morkaus, Juozo Tumelio prisiminimai iš betarpiško bendravimo su poetu. Konferenciją surengė Vilniaus memorialinių muziejų direkcija, J. Baltrušaičio lietuvių ir rusų bendradarbiavimo labdaros ir paramos fondas bei Rusų kultūros centras.

Toliau dalydamiesi įspūdziais iš reikšmingo renginio ir jo sukeltomis mintimis, kartu pagerbiame Lietuvos bičiulio Josifo Brodskio atminimą.

Liudmila Sergejeva iš Maskvos pasakoja apie poetą Josifo Brodskio ir Andrejaus Sergejevo draugystę; prof. Bengtas Jangfeldtas iš Stokholmo pirminkauja renginiui Venclovų namuose-muziejuje

Gedimino Zemlicko nuotraukos

Tarsi būtų iš skirtingų pasaulių

anos Achmatovos ir kitų J. Brodskio likimu susirūpinusių jo draugų nerimą nesunku suprasti, nes 1963 m. lapkričio 29 d. laikraštyje „Вечерний Ленинград“ buvo išspausdintas J. Brodskio ir jo poeziją juodinantį šmeižikišką straipsnis, o tarybinėje santvarkoje tai reiškė tik vieną: straipsniu nesibaigs – reikia laukti ir sankcijų. Todėl J. Brodskiu artimos aplinkos asmenys visais įmanomais būdais stengėsi Josifą saugoti nuo neapgalvotų žingsnių, tą bylojo ir A. Achmatovos prašymas Sergejevams, kad jie kuo ilgiau Maskvoje išlaikytų visai nesisaugantį ir realaus pavojaus nesuvokiantį Josifą. Anos Achmatovos gyvenimiškoji patirtis ir moteriškoji nuojauta jos neapgavo. Reikėjo bet kuria kaina išlaukti, leisti nusistovėti nuo dugno pakilusioms drumzlėms, tačiau Josifo atveju tai buvo neįmanoma. Jis veržėsi grįžti į Leningradą, o pabjurę santykiai su Marina Basmanova ir noras juos pataisyti tik didino jo pasiryžimą. Tai reiškė tik vieną: leidžiant įvykiams klostytis natūralia vaga, vadinasi, laukti blogiausio iš visų

Josifas Brodskis: kai viskas dar priešaky

galimų rezultatų.

Grįžęs į Leningradą J. Brodskis vasario 13 dieną buvo suimtas tiesiog gatvėje ir apkaltintas veltėdžiavimu. Kitą dieną kameroje jį ištiko pirmas širdies priepuolis, nuo to meto jis nuolat kentėjo nuo stenokardijos. 1964 m. vasario 18 d. Leningrado Dzeržinskio rajono teisme prasidėjo jo teismo procesas. Pirmą kartą Rusijos istorijoje poetas buvo teisiamas už tai, kad savo pagrindiniu užsiėmimu laikė poetinę kūrybą. Kovo 13 d. paskelbtas teismo nuosprendis – nuteistas penkeriems metams tremties iš Leningrado už vel-

tėdžiavimą, priverstinai įdarbinant. Kaip didelis nusikaltėlis ištremtas į Norinskajos kaimą Archangelsko srityje. Ko gero, pirmą kartą naujųjų laikų istorijoje ir teisinėje praktikoje poetinė kūryba buvo prilyginta veltėdžiavimui.

Tokia valdžios savivalė neliko be pėdsako, jauną poetą Brodskį užsistoję žymūs Sovietų Sąjungos menininkai ir kūrėjai: kompozitorius Dmitrijus Šostakovičius, poetai Ana Achmatova, Aleksandras Tvardovskis, Kornejus Čukovskis ir Samuilas Maršakas, rašytojai Konstantinas Paustovskis ir

Jurijus Germanas. Reagavo ir užsienio šalių intelektualai, tarp kurių buvo filosofas ir rašytojas Žanas Polis Sartras.

Turime pagrindo teigti, kad J. Brodskio teismas Leningrade skatino judėjimą už žmogaus teises Tarybų Sąjungoje. Pats absurdiškas teismo farsas parodė, kad Tarybų Sąjungoje esama dviejų Rusijų, jos gyvavo tarsi skirtingose plokštumose, niekur nesusikertančiose. Ko verti vien Brodskio atsakymai į teisėjos klausimus.

Vyko du Brodskio teismo procesai, kuriuos konspektavo rašytoja ir žurnalistė Frida Vigdorova. Tie užrašai vėliau pasirodė savilaidos leidiniuose. Priminsime F. Vigdorovos užrašyto Brodskio ir teisėjos Saveljevės dialogo dalį. Paklausinėjusi, koks Brodskio darbo stažas, kur ir kokius darbus dirbo, teisėja ėmė kvosti iš esmės:

Teisėja: O apskritai kokia jūsų specialybė?

Brodskis: Poetas, poetas-vertėjas.

Teisėja: O kas tai pripažino, kad jūs poetas? Kas jus priskyrė prie poetų?

Brodskis: Niekas. (Be iššūkio). O kas priskyrė mane žmonių giminei?

Teisėja: O jūs tai studijavote?

Brodskis: Ką?

Teisėja: Kad būtumėte poetu? Nesistengėte baigti aukštosios mokyklos, kur parengia... kur moko...

Brodskis: Aš nemaniau... aš nemaniau, kad šitai duodama išsilavinimu.

Teisėja: O kuo gi?

Brodskis: Aš galvoju, tai... (sumišęs)... iš Dievo.

Taip chruščiovinė epocha kalbasi su Poetu, laisvu ir jokių sąlyginumų nevaržoma asmenybe. Visiškas nesusikalbėjimas. Tarsi amžinas iššalas bandytų uždavinėti klausimus žalio vėjo nešamam pavasariui, niekaip nesuvokdamas, kodėl reikia skristi, ką reiškia žalia spalva ir kaip apskritai pasaulis gali būti žalias. Aklo su kurčiu ginčas apie pasaulio spalvas.

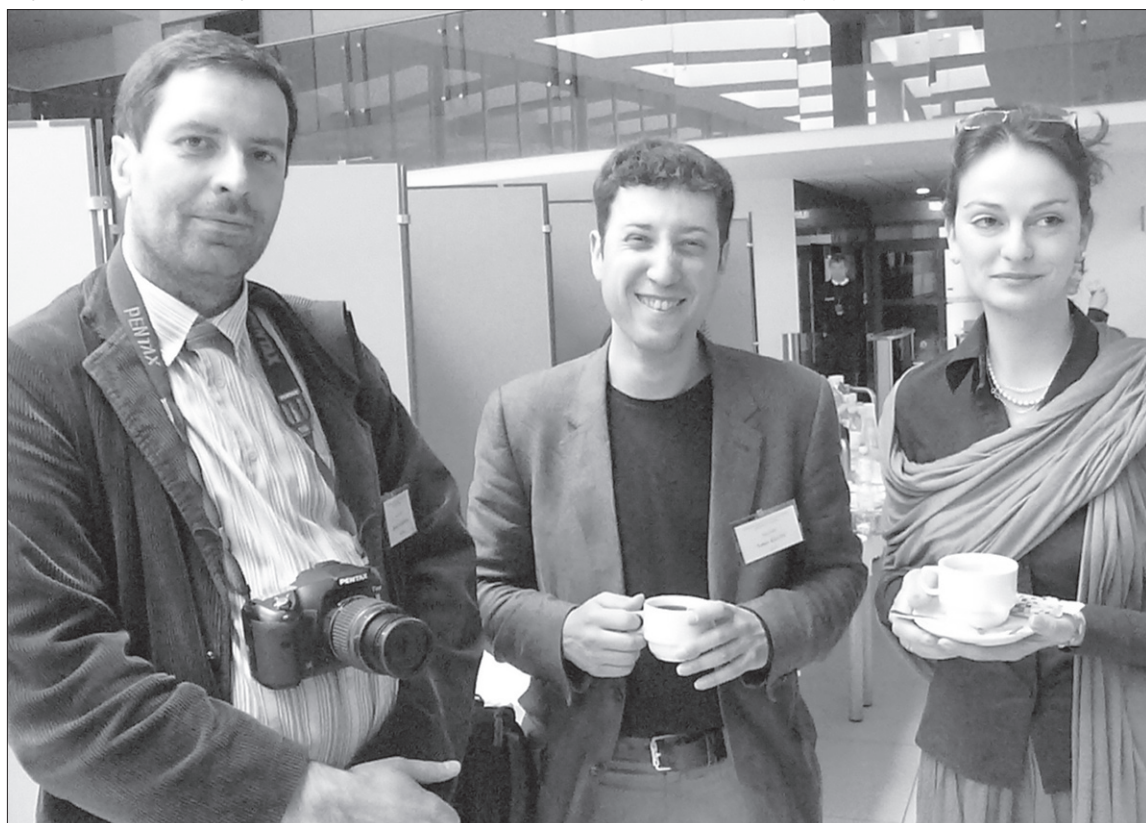
Gyvenimas kaip kūrybos aktas

Netiesa būtų teigti, kad Brodskis tiesiu keliu būtų šovęs į poetus, viena kart ir visam gyvenimui supratęs, kad jokiai kitam darbui netinka. Buvo griebęsis įvairiausių darbų, atrodytų,

ieškojo vietos gyvenime. Dirbo gamykloje frezuotojo mokiniu, kūriku, morge, jūrininku švyturėje, geologinėse ekspedicijose dalyvavo urano paieškose ir galai žino dar kokių iškasenų. Penkiose geologų ekspedicijose padirbėjo kaip paprastas darbininkas. Trumpai tariant, pirmiausia ieškojo savęs. Paieškos buvo bevaisės, nė viename iš tų darbų nepritapo, savęs nerado. Nuo 17 metų bandė dažyti plunksną į poezijos rašalą, nors vėliau ne itin vertino tą savo jaunatviškąją kūrybą. Poetinis užkratas buvo stiprus, ir, ko gero, labai užgaidus, ambicingas, nepakantus jokiam kitam konkurentui, todėl jokia kita veikla Josifui neteikė džiaugsmo ar bent pasitenkinimo. Atrodo, į savo to meto aplinką ir apskritai į gyvenimą žvelgė labiau kaip literatas, kuris vieną kartą sutiktai poezijos mūzai užstatė „dūšią“. Šio intuityvaus žingsnio niekad nesigailėjo, gal net tokia mintis jam nebuvo kilusi. Todėl ir teisėjos klausimo, kur mokėsi rašyti eilėraščius, išprovokuotas atsakymas buvo kuo nuoširdžiausias: „Atrodo, kad tai ... ateina ... iš Dievo“.

Juntamas Josifo sutrikimas, tritaškiai tik patvirtina, kad tai nebuvo iš anksto parengtas ir gerai apgalvotas atsakymas. Pačiam Josifui, skirtingai negu teisėjai, buvo visiškai aišku, kad eilėraščių rašyti jokia mokykla ar institutas neišmokys, nebent eiliakalystės technikos, kuria visai neblogai naudojosi kai kurie prie sistemos reikalavimų prisitaikę „kūrėjai“. Josifui toks poezijos, apskritai kūrybos pažeminimas buvo visiškai nepriimtinas, todėl vieną kartą metęs mokyklą į ją grįžti niekada nė nemanė, tarybiniai universitetai jo taip pat neviliojo.

Galimas dalykas, ir patį gyvenimą suvokė kaip kūrybos aktą, tik ne vienkartinį, bet išplėstą laikę, taigi kaip procesą. Norint tokį teiginį patvirtinti arba paneigti, reiktų gilesnės atidos poeto gyvenimo ir kūrybos faktams, slaptiems sielos virpesiams, išsamesnių literatūrologinių tyrinėjimų. Visai galimas dalykas, kad tai būtų visiškai neproduktyvus užsiėmimas, dar vienas iš anksto pasmerktas mėginimas algebros skalpeliu skrosti harmoniją, prisimenant nemirtingąjį Aleksandrą

Sankt Peterburgo valstybinio universiteto doc. Denis Achapkin, prof. Tomo Venclovos doktorantas Jeilio universitete Yakov Klots su V. Borcherto kūrybos tyrinėtoja Dina Odnozova iš Nju Heiveno, JAV

Sergejevičių.

Jeigu poeto pašaukimą suvoktume kaip ypatingą jautrumą aplinkai, gyvenimo faktams ir reiškiniams, sąžiningumą naudojamam poetiniam žodžiui ir prieš save patį, Josifas galėtų būti, ko gero, akivaizdus tokio pašaukimo įrodymas. Jo stebėtinis reakcijos į visa, kas vyksta aplinkui, staigus sugebėjimas pagauti dalykų esmę, netikėtumas ir tik jam būdingos asociacijos, įrodo intuityvios kūryboje pranašumą prieš tikslų žinojimą.

Protestas prieš tarybinę mokyklą

Pirmą ryškų ir neabejotiną mėginimą valdyti savo paties likimą galėtume susieti su Josifo ryžtingu apsisprendimu mesti vidurinę mokyklą, supratus, kad ji jam nieko naujo neduos. Visiškas vėjavaikiškumas, sustiprintas paaugliško akiplėiškiškumo? Toks vertinimas įmanomas ir būtų teisingas, jeigu ne vienas, bet...

Jau pirmos pažinties metu savo apsiskaitymu, erudicija ir literatūrine nuovoka Josifas stebina tikrą šios srities profesionalą – poetą, vertėją ir literatūros tyrinėjimąms gyvenimą atidavusį Andrejų Sergejevą. Pasak Liudmilos Sergejevos, Andrejus turėjo absoliučią poetinę klausą, buvo ištis didelis literatūros žinovas, eruditas. Jį nustebinti buvo nelengva. O ir Andrejus Sergejevo to meto kūrybinė aplinka – Rusijos poetinis elitas, pagaliau ir to elito nepalankia aukštuma Ana Achmatova. Tokio literatūrinio skonio, supratimo, adekvataus reagavimo į poezijos subtilybes A. Sergejevas nesulaukdavo iš žymiausių to meto literatūrinių žurnalų darbuotojų ir redaktorių, o čia – 24-erių metų poetas.

Kyla natūralus klausimas: iš kur tas Brodskio apsiskaitymas, išprusimas, gebėjimas smelktis į poetinio žodžio ir literatūros reiškinį esmę? Viso to tarybinė mokykla humanitarinėje rengimo srityje negalėjo duoti. Gamtos moksluose, „tiksliausių“ rengimo programose galėjo būti pavyzdžiui daugeliui pasaulio šalių. Nesunku suprasti kodėl. „Šaltasis“ karas buvo pačiame įšalyje, pakaktų prisiminti Karibų krizę 1962 m., kai pasaulis balansavo ant Trečiojo pasaulinio karo ribos. Šeštadalį planetos sausumos užėmusi supervalstybė ne vien savo gamtiniuose ištekliuose, bet ir moksle vis dar regėjo patikimas galimybes konkuruoti su „priešiškais“ Vakarais, drąsiai šturmo kosmosą ir savo įtaką plėtė į vis naujus kraštus – Afriką, Aziją, Lotynų Ameriką.

Brokhauzo ir Efrono Enciklopedija – pirmasis universitetas

Grįžkime prie Brodskio. Iš kur berniokas turėjo tiek spėkų, kurių jam būtų galėję pavydėti humanitarinių fakultetų absolventai, gal ir literatūrinės veiklos profesionalai? Į šį klausimą, tiesa, gal kiek kitoje plotmėje konferencijoje atsakė senosios knygos žinovas, eruditas, enciklopedinio užmojo asmenybė Juozas Tumelis. Jis turėjo progos 1966 m. ne tik susipažinti, bet ir labai gerai pažinti Josifą, šiam pirmą kartą atvykus į Lietuvą. O ir kitų susitikimų metu jiedviem teko nemažai bendrauti, diskutuoti įvairiausiomis temomis. Įsiklausykime, ką sako J. Tumelis.

Jis tvirtina, kad savo gyvenime nėra sutikęs kito labiau apsiskaičiusio ir apsišvietusio literato, nors Josifas šio manieringo žodžio „literatas“ nemėgo. Kartą Tumelis paklausė Brodskio, iš kur jo tas žinių – literatūrinių, istorinių, filosofinių – bagažas? „Už visa tai aš dėkingas Brokhauzui ir Efronui“, – atsakė Josifas. Iš tikro Brokhauzo ir

Efrono enciklopedinio žodyno tomai sudarė reikšmingą jo kambario interjero dalį. Jis skaitė iš eilės viską, kas tose knygų lentynose buvo. Atėjo metas kibti ir į enciklopedijos tomus. Pralaidavo tik tas enciklopedijos vietas, kuriose rasdavo matematinių formulių ar cheminių ženklų, kurie jam nieko nesakė. Taigi Brokhauzas ir Efronas Josifui atstojo ir vidurinę, ir aukštąją mokyklą.

J. Tumelis būsimojo J. Brodskio muziejaus Sankt Peterburge neįsivaizduoja be Brokhauzo ir Efrono enciklopedijos. Reikėtų atkreipti dėmesį: ta Brokhauzo ir Efrono enciklopedija buvo Josifo Brodskio tėvų nuosavybė, o jie nebuvo, kaip dabar pasakytume, kokių ypatingų intelektualinių sluoksnių ar akademinio elito Leningrade atstovai.

Tremtis – lyg langas į Europą

Vis dėlto enciklopedija Brodskio gyvenime nebuvo vienintelis jo savišviesos šaltinis. Norėdami suprasti, kas buvo antrasis Josifo „gyvenimo universitetas“, turėtume nukakti į Norinskajos kaimą Archangelsko srityje ir susipažinti su aplinka, kurioje poetas kaip tremtinys praleido pusantį metų, dirbdamas įprastus ten gyvenančių žmonių darbus. Kadangi nukakti sunkiai įmanoma, pasinaudokime Liudmilos Sergejevos liudijimu.

Po gėdingo, Leningradui ir valstybei garbės neatnešusio J. Brodskio teismo, teisingiau – farso, kai poetas buvo nuteistas tremtimi į šiaurę ir priverstinai įdarbintas, kad fiziniu darbu „išpirktų“ nebūtas kaltes (savotiška preliudija chunveibiniškam elito „perauklėjimui“ fiziniu darbu maodzeduniškoje Kinijoje, bet ten ši patirtis bus panaudota vėliau), taigi Josifui atsidūrus Norinskajos kaime, draugai jo nepamiršo. Andrejus Sergejevas paprašė Anos Achmatovos Josifo adresu. Gavęs parašė jam laišką, kuriame klausė, ar jis turįs *Anglų-rusų kalbų žodyną*. Juk tremtis į šiaurę – pati tinkamiausia vieta gerai išmokti anglų kalbą ir iš esmės užsiimti angliakalbe poezija. Ir nelaukiant redakcijų ar leidyklų užsakymų vertimams, bet pirmiausia sau pačiam.

Kam, jei ne rusų inteligentams žinoti, kad tremtis į šiaurę ar Sibirą teikia palankią galimybę užsiimti savišviesa, kūryba, mokslu. Niekas neblaško, lai-

Konferencijos dalyviai dainininkė Jelena Jangfeldt, Bengtas Jangfeldtas iš Švedijos, Tomas Venclova ir Juozas Tumelis

pavyzdžių, kad ne aplinkybės, bet pačios asmenybės dažniausiai lemia savo likimą. Sprendžiant iš visko, Josifo nereikėjo pernelyg drąsinti ar įkalbinėti užsiimti savišviesa. Gyvenimo sąlygos geologinėse ekspedicijose jį buvo pakankamai užgrūdinusios – dideliu lėpūnu nebuvo. Tad ir Sergejevo protinimas krito į jau parengtą dirvą. Tarp kitų būtiniausių knygų Brodskis į tremtį turėjo išsivežęs *Anglų-rusų kalbų žodyną*, pritarė Sergejevo pasiūlymui imtis sudėtingiausių angliškų tekstų, pavyzdžiui, Roberto Brauningo (Robert Browning, 1812– 1889) eilėraščių. Būtent šio puikaus Viktorijos laikų anglų poeto tomą Sergejevas ir nusiuntė Brodskui. Brauningo eilėraščiai reikalavo įtempto darbo su žodynu. Drąsindamas jaunąjį draugą Sergejevas rašė: užsiimkite Brauningu, skaitykite, gilinkitės, o kai sugrįšite, mudu išleisime jo eilėraščius rusiškai... Laiške Sergejevui Brodskis dėkojo už gražų norą jam atsiųsti žodyną, bet nereikia, žodyną jis turi, o pasiūlymas versti Brauningą – ištis nuostabu.

Tremtyje Brodskis labai daug skaitė, o draugai ir draugės jo nepamiršo, siuntė ne tik anglų poetų knygas, bet

Brodskui tai buvo tikras langas į Europą.

„Jaunasis Gėtė“ ir Petras Juodelis

„Josifas – tai jaunas Gėtė“, – parašys laiške dailės istorikas ir literatūros kritikas Petras Juodelis (1909–1975) savo maskviškiams draugams Liudmilai ir Andrejui Sergejevams po pažinties su Brodskiu Palangoje. Juos Palangoje supažindino Juozas Tumelis, P. Juodelio žentas, tuomet Knygų rūmų darbuotojas, kuris 1966 m. rugsėjo pirmosiomis dienomis ir nuvežė Josifą pasizmonėti į Palangą. Pastebėsime, kad rusiškai rašytame laiške P. Juodelis Brodskio vardą rašo lietuviškai – Josifas. Beje, neretai ir pats poetas savo laiškus ar atvirlaiškius draugams lietuviams taip pasirašinėjo. P. Juodelis turėjo labai jautrią literatūrinę klausą, tad šis palyginimas su Gėte nėra atsitiktinė nerūpestingų žodžių žaismė ar perdėtas įvertinimas. Gėtės kūrybą jis gerai pažinojo ir labai vertino, tad šis Liudmilos Sergejevos prisimintasis koncentruotas Brodskio apibūdinimas mums labai svarbus. P. Juodelis tuščiais žodžiais nesišvaistė. Intelektualas, gilus kultūros žinovas ir vertintojas mokėjo skirti grūdus nuo pelų. Brodskui tuomet buvo 26-eri, Juodeliui – 57-eri. Vyresnysis išskyrė jaunesnįjį kaip dvaisios brolių, kai jokios reikšmės neturi tautybė, amžius, gyvenimo patirties ar išsilavinimo skirtumai. Įvyko svarbiausia – viena turtinga siela atpažino kitą.

Kaip atsitinka, kad du iš pirmo žvilgsnio labai skirtingos gyvenimiškos patirties likimai gali taip persipinti ir tarsi papildyti vienas kitą? Sugebėjimas atpažinti kitą menę, literatūroje, apskritai kūryboje – nepaprastai įdomus reiškinys ir toli gražu ne taip jau paprastas, nes suvokėjas turi būti adekvatus kūrėjui, bent jau panašios jausenos asmenybė. P. Juodelio gyvenimiškoji patirtis formavosi nepriklausomoje Lietuvos valstybėje, visai kitoje santvarkoje. Studijuodamas slavistiką Vytauto Didžiojo universitete ėmė leisti literatūros ir kritikos žurnalą *Pjūvis* (1929–1931), o jame bendradarbiavo J. Aistis, J. Banaitis, V. Katilius, Antanas Miškinis ir Motiejus Miškinis, J. Baldauskas ir kiti autoriai. P. Juodelis žurnale formavo prierašumą tautinės kultūros formoms, estetikoje pasisakė prieš eksperimentus, kurie

nukreipti prieš tradicines vertybes. Galima pasakyti, kad tai prieš „kurturvininkus“ nukreipta platforma, atspindėjusi dalies visuomenės neoromantines nuotaikas. Ypač bičiuliški ryšiai P. Juodelį siejo su poetu Jonu Aisčiu (Aleksandriškiu), bendraklasiu dar iš Kauno *Aušros* gimnazijos laikų, ir klase aukščiau gimnaziją baigusiu Antanu Miškiniumi.

Atėjus sovietams B. Juodelis paskirtas Meno reikalų valdybos prie Švietimo komisariato viršininku. 1941 m. Vokietijos naciams jau šeimininkaujant Lietuvoje P. Juodelis baigė Vilniaus universitetą, dirbo Vilniaus dailės muziejuje. Nacių suimtas, kelis mėnesius kankintas ir kalintas Lukiškių kalėjime, į laisvę paleistas kaip nepagydomas ligonis. Toliau dirbo muziejuje, skaitė paskaitas nelegaliai veikusioje meno mokykloje. Karui pasibaigus dėstė Vilniaus universitete, o Rašytojų suvažiavime stoji ginti aršiai užsipultą Petro Vaičiūno, Vinco Mykolaičio-Putino ir kitų, todėl suimtas ir nuteistas ištremti. Atsidūrė Vorkutoje. Staliniečiams to buvo maža: Juodelio žmona su dvejų metų dukryte ir senais tėvais ištremti į Krasnojarsko kraštą, kur praleido 10 metų. P. Juodeliui vėliau leista prisiglausti prie šeimos tremtyje.

Po J. Stalino mirties šeimai leista grįžti į Lietuvą, tačiau be teisės P. Juodeliui gyventi Vilniuje. Apsigyveno pas karaimus Trakuose. Tik 1959 m. jam vėl leista dirbti Dailės muziejuje. Nors ištisias dešimtmetis buvo išbrauktas iš jo kūrybinės biografijos, palaužta sveikata, bet juk jam lemties dar buvo atseikėta gyventi 16 metų. Per tuos metus suskubta padaryti reikšmingų darbų: sudaryti moksliniai katalogai *Lietuvos dailė 1907–1940*, *Lietuvos dailė XVI–XIX a., tapyba ir skulptūra*, *1970 m. pasirodė puikus albumas Lietuvos tapyba XVI–XIX a.* Parašė plačią studiją apie Mikalojų Konstantiną Čiurlionį, taip pat studiją apie Šekspyro *Hamletą*, parengė įvairių dailininkų katalogus ir daug straipsnių kultūros ir istorijos temomis.

Pas P. Juodelį Gintaro muziejaus pastate atvykęs į Palangą buvo įsikūręs J. Brodskis. Turėjo laiko bendrauti ir tai atspindėjo poeto kūryboje – vieną eilėraščių Brodskis dedikavo Petriui Juodeliui.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

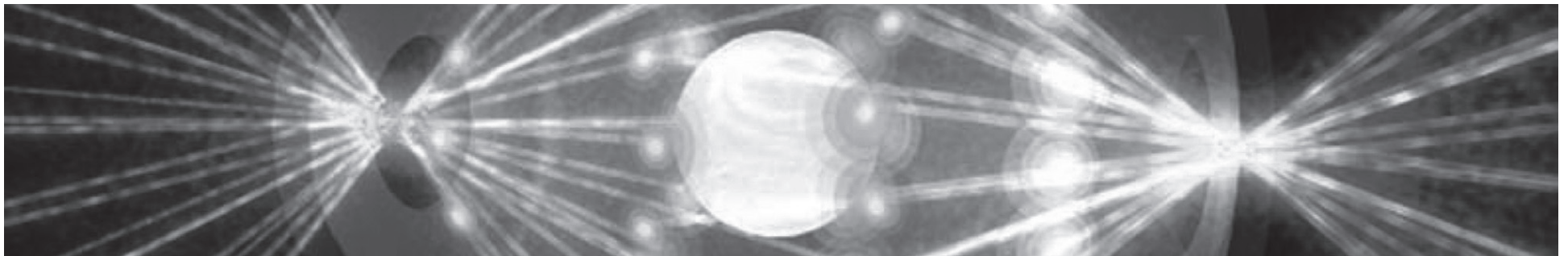

Kultūros veikėjas, buvęs LDM darbuotojas, dailėtyrininkas Petras Juodelis prie Palangos gintaro muziejaus (1973 m.)

ko į valias, nes po darbo dienos kas dar belieka. Kelios kartos rusų ir kitų imperijos tautų šviesuoliai inteligentai tremtyje, jeigu tai buvo ne alinanti ir nužmoginanti katorga, užsiiminėjo intelektualia ir mokslinė veikla. Galime neabejoti, kad Andrejus Sergejevas būtų galėjęs Brodskui pateikti įtaigių

ir lenkiškus žurnalus, tad Brodskis neblogai pramoko ir lenkų kalbą, mat lenkų žurnalai ir savaitraščiai, ką besakytume, dvelkė ne vien Gomulkos laikų partine retorika, bet ir nemažai spausdino medžiagos, kuri leido neblogai susipažinti su Vakarų pasaulio literatūros ir kultūros naujienomis.

Pirmajam lazeriui pasaulyje – 50 metų (II)

Dr. Vidas KABELKA

Pradžia Nr. 12

Kova dėl lazerio patento pirmumo

Atradimų istorijai būdinga, kad daugiausia ginčų sukelia pirmumo nustatymas. Dažnai šie teisės, kartu ir garbė atitenka ne tam, kuris iš tikrųjų buvo pirmas. Geriausiai tai iliustruoja Amerikos žemyno atradimas, priskiriamas Kristupui Kolumbui (Christopher Columbus) – bet kuriame mokykliniame vadovėlyje teigiama, kad būtent jis 1492 m. atrado Ameriką. Tačiau jau dabar įrodyta, rašytiniais šaltiniais ir archeologiniais tyrimais patvirtinta, kad pirmasis europietis, išlipęs šiam žemyne apie 1000 m. (penkis amžius prieš K. Kolumbą!) buvo dabartinių skandinavų ainis – vikingas Leifas Eriksonas (Leif Ericson). Niekas iki šiol nesiiima sunkios atsakomybės – atstatyti teisybę ir nuvainikuoti K. Kolumbą kaip Amerikos atradėją. Moksle, atrodytų, neturėtų būti tokio lygio nesupratimų, nes viskas pagrįsta griežtais patentų pirmumo dėsniais, tačiau kuriozų pasitaiko – tai taikytina ir vienam žymiausių XX amžiaus išradimų – lazerio skūrimui.

Daugiau kaip tris dešimtmečius lazerių pasaulyje vyko mūšis, kurio pagrindinis tikslas buvo išsiaiškinti, kas pirmasis pasiūlė ir pagrindė lazerio veikimo principą. Tai vyko nepaisant to, kad neginčijamas autoritetas mokslo pasaulyje – Nobelio komitetas – pareiškė savo nuomonę šiuo klausimu. 1964 m. Nobelio premija fizikos srityje paskirta amerikiečių profesoriumi Č. Taunsui (Ch. Townes), rusų akademikams N. G. Basovui (N. G. Basov) ir A. M. Prochorovui (A. M. Prohorov) „Už fundamentalius darbus kvantinės elektronikos srityje, kurių pagrindu, pasiremiant mazerio-lazerio veikimo principu galima konstruoti generatorius ir stiprintuvus“. Nesupratimai ir ginčai prasidėjo dar 1957 m. Kolumbijos universiteto Niujorke fizikos fakultete (Physics department of Columbia University, New York), kuriame prieš trejus metus Č. Taunas pademonstravo pirmojo mazerio veikimą. Tais pat metais (1957 m.) Č. Taunas su kitu *Bell Labs* darbuotoju A. L. Šavlovu (A.V. Schavlov) mastė, kaip mazerio veikimo principus perkelti į naujus elektromagnetinių bangų diapazonus – optinį ir infraraudonąjį. Ta pačia idėja susidomėjo Kolumbijos universiteto absolventas G. Gouldas (G. Gould), dirbęs su P. Kušu (P. Kusch). Kol Č. Taunas su A. L. Šavlovu rengdami mokslinį straipsnį nuosekliai teoriškai analizavo, kaip tą padaryti, G. Gouldas aprašė savo samprotavimus darbo žurnale ir su pasiūlyta veikimo schema patvirtino šią medžiagą pas notarą. Pagal JAV galiojančius įstatymus to visiškai pakanka norint pateikti paraišką patentui. Jei jis būtų žengęs šį žingsnį, t. y. pateikęs

paraišką, viskas būtų išsprendę savaime, nebūtų kilę šios dešimtmečius trukusios kovos. Tačiau G. Gouldui labai norėjosi pačiam praktiškai patikrinti idėją. Negalėdamas to atlikti Kolumbijos universitete, jis perėjo dirbti į *Technical Research Group Inc.* (TRG) kompaniją Melvilyje (Melville). Norėdami gauti pinigų jo siūlomai idėjai įgyvendinti, TRG nutarė pateikti projekto paraišką Gynybos pažangos projektų agentūrai (Defence Advanced Research Projects Agency – DARPA). Paraišką patentui G. Gouldas išsiuntė tik 1959 m. balandžio 6 d., o Č. Taunas ir A. L. Šavlovas jau 1958 m. gru-

Gordonas Gouldas

dį pasaulyje žinomame moksliniame žurnale *Physical Review* atspausdino straipsnį ir teoriškai pagrindė sąlygas, kurias reikėtų įvykdyti norint sukurti lazerį. Dar blogiau G. Gouldui buvo tai, kad Č. Taunas, A. L. Šavlovas ir N. J. Medisonas (N. J. Medison) 9 mėnesiais anksčiau išsiuntė paraišką patentui *Mazeriai ir mazerių komunikacijų sistemos*, taip pat aprašančią lazerio veikimo principus. Taigi laiko skirtumo įvertinimas tarp paraiškų pateikimo ir nustatymas, kiek G. Gouldas praktiškai dirbo tikrindamas savo idėją prieš išsiųsdamas paraišką, tapo kertiniu ginčų akmeniu prasidėjusiose septyntojo dešimtmečio pradžios teismo procesuose dėl pirmumo nustatymo. 1965 m. gruodį G. Gouldas galutinai pralošė lemiamą teismo bylą – atrodė, kad šis klausimas išspręstas. Likimas lėmė, kad Č. Taunas ir A. L. Šavlovas (1981 m. – Nobelio premijos laureatas, vienas iš lazerių spektroskopijos pradininkų) tapo pripažintais lazerininkų bendruomenės šviesuliais, o užsispyrėliui teisybės ieškotojui G. Gouldui teko nevykėlio dalia – jis buvo pamirštas. Jį prisimindavo, kai kalba pakrypdavo apie santraukos LASER atsiradimą – G. Gouldas pirmasis pavartojo šią santrauką 1959 m. konferencijos metu skaitydamas pranešimą *The LASER, Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation*.

Tiesa, retkarčiais mokslo populiarinimo spauda informuodavo apie kai kurias jo pasiekimus, pavyzdžiui, kad jam pavyko gauti keletą patentų,

susijusių su lazerių technologija Didžiojoje Britanijoje. Šie patentai niekur nebuvo įdiegti ir neatnešė pelno, tačiau jų gavimas labai palaikė G. Gouldą ginant savo pretenzijas į lazerio veikimo principų atradimo pirmumą. Kai TRG kompanija likvidavosi, G. Gouldas paprašė perleisti jam visas teises į šią tiek ginčų sukėlusią patentą paraišką. Jis ir toliau liko lazerių pasaulyje – iš pradžių kaip Bruklino Politechnikos instituto Niujorke profesorius, o nuo 1973 m. įkūrė *Optelecom* kompaniją ir pradėjo dirbti su šviesolaidžiais.

Tačiau 1973 m. šios jau atrodo pasibaigusios patentų kovos įvykiai netikėtai pakrypo kita linkme. Viskas prasidėjo nuo to, kad JAV aukščiausiasis teismas, nagrinėjantis bylas, susijusias su patentais, ieškinyje, kuriame svarstytas ginčas, kilęs dėl lazerių kokybės moduliacijos patentų, priėmė sprendimą, kad Č. Taunso ir jo kolegų patentas neišsamiai aprašo optinį lazerinės terpės kaupinimą! Tuo pat metu G. Gouldas pusę autorystės perdavė dar nepatvirtintoje patento paraiškoje mainais už jo interesų gynimą garsiai Niujorko patentų licencijavimo firmai *Refac Technology Development Corp.* (*Refac*). Sparčiai besivystančios lazerių pramonės visiškai neįaudino tokios nerealios ir iš pirmo žvilgsnio, atrodo, nieko nelemiančios smulkmenos. Tačiau kaip perkūnas iš giedro dangaus buvo nelauktas JAV Patentų Tarnybos 1977 m. sprendimas. Praėjus 18 metų (!) nuo paraiškos pateikimo G. Gouldo patentas, aprašantis optinį lazerių kaupinimą, pagaliau patvirtintas. *Refac* kompanija reagavo nedelsdama: ji iš karto informavo visus lazerių gamintojus apie šį sprendimą ir pareikalavo autorinių teisių atlyginimo už patento naudojimą savo gaminiuose. Iš pradžių lazerių gamintojai, suprasda-

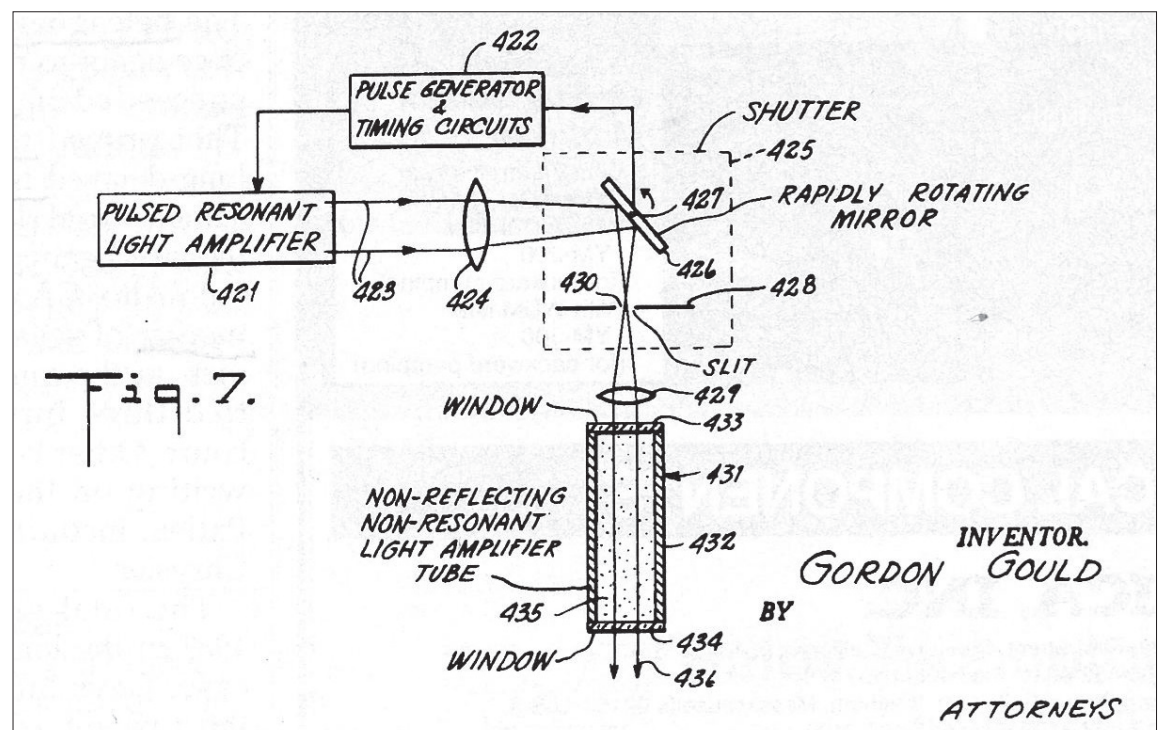
mi, kad teks mokėti nemažus pinigus, susivienijo ir bandė užginčyti G. Gouldo patento veikimą, tačiau tai nedavė rezultatų. Teko paklusti įstatymams ir mokėti *Refac* reikalaujamą nuo 3,5 iki 5 proc. metinės apyvartos sumos autorinį atlyginimą nuo parduodamų gaminių, pagrįstą G. Gouldo patentu. Vien kietakūnių lazerių gamintojai turėjo sumokėti daugiau kaip vieną milijoną dolerių per metus, o iš visų lazerių gamintojų G. Gouldo patentas atnešė 31,2 milijono pelną. Likimo ironija, bet G. Gouldo konkurentų – Č. Taunso ir jo kolegų – patentas per visus 17 galiojimo metų sugebėjo „uždirbti“ tik 1 milijoną dolerių. Nuo to laiko buvusiam nevykėliui ėmė sektis – G. Gouldas gavo patvirtinimą kitam savo patentui, susijusiam su lazerių taikymu medžiagų apdorojimo pramonėje. Kaip buvo vertinama G. Gouldo asmenybė, geriausiai parodė vertybinių popierių biržos reakcija – ji akimirksniu reagavo į šią žinią ir *Refac* kompanijos akcijų kaina pašoko nuo 10 iki 34 dolerių.

Tačiau po šiais išpūdingais skaičiais slėpėsi kita medalio pusė – nesibaigiantys teismai su lazerių gamintojų kompanijomis, kurios nenorėjo pripažinti, kad jų gaminiuose naudojamas G. Gouldo patentas. Pradžia padaryta praėjus savaitei nuo patento patvirtinimo, kai *Refac* padavė į teismą *Control Laser Corp* kompaniją. Viena pirmųjų 1982 m. teisme priversta kapituluoti nedidelė *General Photonics* kompanija – ji tiesiog nepajėgė skirti pakankamai lėšų, kad deramai apsigintų. Kitos kompanijos kreipėsi į JAV Patentų Tarnybą prašydamos, kad ši peržiūrėtų nuostatus, reglamentuojančius pretenzijų dėl patento naudojimo pateikimą. Jie buvo pakeisti palengvinant kompanijų dalią, tačiau kova teismuose

nesiliovė nepaisant Patentų Tarnybos suteiktų lengvatų. Naujoji G. Gouldo interesų gynėja – *Patlex* kompanija priversdavo kapituluoti vieną lazerių gamintojų kompaniją po kitos: *Cooper LaserSonics*, *Lumonics*, *Control Laser*. Net tokie gigantai kaip *Eastman Kodak*, *Chrysler* sutiko mokėti autorinius atlyginimus be teismo bylinėjimosi. Likimas aštuonių lazerinių kompanijų, kurios pirmosios bandė užginčyti G. Gouldo patento panaudojimą savo gaminiuose, įrodo, kaip ryžtingai ir negailestingai veikė G. Gouldo pajėgos. *Patlex* privėdė *General Photonics* prie bankroto, supirko jos akcijas, įsigijo *Apolo Lasers*. Nualinta teismų *Control Laser* atiteko *Quantronix*, kuri savo ruožtu neatlaikiusi aštrios konkurencinės kovos perėjo *Exel*. Net stambiai lazerių gamintojai *Spectra Physics* teko skausmingai patirti G. Gouldo patento poveikį. Tik *Coherent* sugebėjo įveikti šio patento sukeltą sumaištį be didelių nuostolių.

1992 m. *Patlex* susiliejo su *AutoFinance Group Inc.* kompanija. Metinis pelnas lazerių patentų autorinių atlyginimų pasiekė 7 mln. dolerių sumą. Be pirmų dviejų, G. Gouldas gavo dar du patentus: vienas jų skirtas dujų išlydžio lazeriams, kitas – Briusterio kamu pakreiptų kai kurių optinių elementų taikymui lazeriuose. Pats išradėjas G. Gouldas gyvena puikiai, gaudamas nemenką savo patentų autorinių atlyginimų dalį – galbūt geriau nei tuo atveju, jei jo patentas būtų patvirtintas iš karto. Gal dideli pinigai G. Gouldui kompensuoja tai, ko jis neteko lazerių fizikos ir technikos pasaulyje – jis taip ir liko nežinomas kaip vienas iš lazerio išradėjų.

Bus daugiau

Gordono Gouldo patento schema

Pureno matematikos dirvonus Lietuvoje

■ Atkelta iš 1 p.

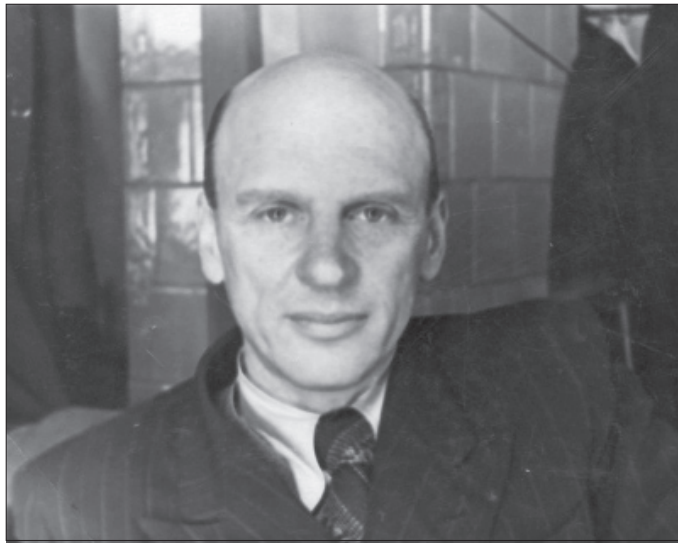
Lietuvai tuo metu buvo gal ir per daug, nes žmonių su aukštuoju išsilavinimu poreikis dar nebuvo didelis, tad apsispręsta Vytauto Didžiojo ir Vilniaus universitetus profiluoti, kai kuriuos fakultetus ar specialybes perkelti iš Kauno į Vilnių. 1940 m. pradžioje į Vilnių perkeltas Humanitarinių mokslų fakultetas ir Teisės fakultetas su ekonomikos skyriumi. Ilgai diskutuota ir apsispręsta, kad iš Kauno į Vilnių reikia atkelti Matematikos-gamtos mokslų fakultetą. 1940 m. rugsėjo pradžioje Vilniaus universiteto sudėtyje pradėtas ir šio fakulteto darbas.

Tada kaip reta net ir vėlesniais laikais į Vilniaus universiteto fizikos ir matematikos specialybę stėjo net 130 studentų. Ligi tol, pasak J. Kubiliaus, stovėjo gal po dešimt ar kiek daugiau. Suprantama, iškilo dėstytojų poreikis. Iš kur imti?

J. Kubilius priminė, kad kiek panašiai 1920–1922 m. kūrėsi Lietuvos universitetas Kaune. Universitetiniam darbui gerai pasirengusių žmonių nebuvo. Buvo keletas matematikų, turinčių aukštąjį universitetinį išsilavinimą, bet jų mokslinių kvalifikacijų pervertinti nederėtų, geriausiai atveju tai buvo stropūs dėstytojai. Jie ir tapo pirmaisiais universitetinių specialybių kūrėjais, rengė pirmuosius Kauno universiteto absolventus.

Priminsime analizinę geometriją iš pradžių skaičius astronomą Bernardą Kodatį (1879–1957), vėliau – inžinierius mechanikas Julijonas Gravrogkas (1885–1968) ir Petras Šernas (1886–1941), diferencialinę ir integralinę skaičiavimą dėstė pirmasis Aukštųjų kursų vadovas Zigmas Žemaitis (1884–1969). Vertėtų prisiminti ir matematikus Adomą Jakštą-Dambrauską (1860–1938), Viktorą Biržišką (1886–1964). Šių matematikų J. Kubilius nevardijo, bet gera proga priminti. 1923 m. iš Miuncheno, Vokietijos, pakviestas matematikas Oto Folkas (Otto Volk, 1892–1989 m.), o 1930 m. jis sugrįžo į Vokietiją.

J. Kubilius glaustai apibūdina žymiausias tarpukaryje parengtus Lietuvos matematikus. Pirmasis Kauno universitete matematiko diplomą 1925 m. gavo Paulius Slavėnas (1901–1991). Prieš tai buvo studijavęs Maskvos universitete, studijas tęsė Kaune, kur ir baigė universitetą. P. Slavėnui parūpinta Rokfelerio stipendija, jis išvyko į JAV, specializavosi astronomijoje. Parašė keletą mokslinių darbų, 1928 m. baigė Jėilio universiteto doktorantūrą, o į Lietuvą grįžo jau kaip astronomas. Vieną darbą iš astronomijos parašė ir Lietuvoje, tačiau vėliau perėjo į mokslo populiarinimo barus, kur turėjo gabumų reikštis. Bet su matematikos

Gerardas Žilinskas Mančesterio universitete buvo žymaus matematiko L. Ž. Mordelio mokinys

mokslais atsisveikino.

1926 m. Kauno universitete matematiką baigė Petras Katilius (1903–1995). Gabus absolventas buvo paliktas universitete, vėliau išvyko specializuotis į užsienį kaip Humboldto stipendininkas, 1927–1929 m. Heidelbergo universitete Vokietijoje tęsė studijas. Iš diferencialinės geometrijos parašė disertaciją, vadovaujant prof. K. Heinrichui Oto Lybmanui (K. Heinrich Otto Liebmann). Iš Vokietijos atvykęs P. Katilius ir pradėjo dirbti Vilniaus universitete.

1932 m. matematikos studijas Vytauto Didžiojo universitete baigė ir Otonas Stanaitis (1905–1997). Gavęs Humboldto stipendiją išvyko tobulintis į Vokietiją. Viurcburgo universitete Vokietijoje apsigynė matematikos mokslų daktaro disertaciją, grįžęs nuo 1940 m. pradėjo dirbti Vilniaus universitete. Pasak J. Kubiliaus, O. Stanaitis dirbo ir mokslinį darbą, bet 1941 m. birželio 22-ąją prasidėjo Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karas. Ne tiek matematika žmonėms rūpėjo, bet kaip išgyventi.

Savitas kelias į matematiką

Gerardo Žilinsko kelias į mokslą skyrėsi nuo išvardytųjų pirmųjų matematikų kelio. Gimė Kalvarijoje, Marijampolės apskrityje tėvo gydytojo Petro Žilinsko ir motinos Marijos, Zarasų burmistro dukters šeimoje. Gerardo vaikystė prabėgo Trakuose, Vilniuje, Pskove ir Vitebske. Į Rusijos miestus šeima pasitraukė per Pirmąjį pasaulinį karą. Po karo šeima gyveno Žiezmaruose, kur nuo pradinės mokyklos prasidėjo pirmieji Gerardo žingsniai į mokslą. 1928 m. baigė Kauno Aušros gimnaziją, studijavo matematiką Lietuvos universitete Kaune. Studijas baigė 1936 m. jau Vytauto Didžiojo universitete. Jo diplominio darbo vadovas buvo doc. Petras Katilius.

Matematikas prof. Vytautas Paulauskas (dešinėje) su fiziku prof. Henriku Horodničiumi

Tėvo lėšomis G. Žilinskas išvyko į Angliją, kur Mančesterio universitete 1937–1939 m. specializavosi skaičių teorijos srityje pas prof. L. Ž. Mordelį (Louis Joel Mordell, 1888–1972; kai kur lietuviškai rašoma Mordelas). Tai vienas žymiausių britų skaičių kūrėjų. Gimęs Filadelfijoje, JAV, žydų šeimoje, o mums įdomu, kad tai buvo išėivių iš Lietuvos žydų šeima. Apie L. Ž. Mordelį spietėsi didelė gabių jaunų žmonių grupė, kai kurie iš jų vėliau tapo žymiais matematikais. G. Žilinskas pas žymųjį patroną užsiėmė neapibrėžtinėmis kvadratinėmis formomis, parašė keletą mokslinių darbų ir apsigynė Ph. Dr. mokslinį laipsnį.

Grįžęs į Lietuvą habilitavosi Vytauto Didžiojo universitete, o nuo 1940 m. savo likimą susiejo su Vilniaus universitetu. 1944–1962 m. vadovavo Algebros ir skaičių teorijos, Bendrosios matematikos ir Skaičiavimo matematikos katedroms. Ėmėsi lietuviškosios matematikos terminų tvarkybos, o keturių užsienio kalbų mokėjimas šiame darbe buvo itin gera paspartis. Išleido universitetams skirtą vadovėlį *Aukštųjų algebra* (1960), su Antanu Kauru parengė trigonometrijos vadovėlį. Nusipelnė ir mokyklinės matematikos darbas, buvo matematikos vadovėlio

vidurinėms mokykloms bendraautoris. Prieškaryje parašė vadovėlius *Plokštumos trigonometrija* ir *Trigonometrijos uždavinynas* (abu 1941 m.).

G. Žilinsko aplinkoje buvo ir Ahasferas

Prof. J. Kubiliui yra tekę susipažinti su prof. L. Ž. Mordeliu, vėliau susitikdavo įvairiose mokslinėse konferencijose (su G. Žilinsko vadovu Mančesterio universitete.) *Mokslo Lietuvos* redakcijai pavyko gauti L. Ž. Mordelio nuotrauką, kur profesorius nufotografuotas 1970 m. Nicoje vykusiame Pasauliniame matematikų kongrese. Jame dalyvavo ir J. Kubilius. Prof. L. Ž. Mordelis prieš porą metų buvo paminėjęs savo 80-metį, bet nutarė, kad Pasaulinis kongresas ir Nica kaip tik yra ta vieta ir proga, kai galima su kolegomis pabendrauti, prisiminti senus gerus laikus. Pakvietė didelį būrį matematikų į viešbutį netoli Viduržemio jūros, į vieną prašmatniausių Nicos restoranų. Pakvietime šmaikščiai parašytame tekste netrūko ir sveikos autoironijos. Taip žymusis matematikas faktiškai atsisveikino su savo kolegomis ir mokiniais, nes po dvejų metų iškeliavo į Amžinybę.

J. Kubiliui teko susipažinti ir su

vienu L. Ž. Mordelio mokiniu Kurtu Maleriu (Mahler). Į jo darbus J. Kubilius atkreipė dėmesį dar studijų metais, ypač į K. Malerio sudarytą skaičių klasifikaciją. Jis buvo suformulavęs keletą hipotezių, viena kurių gavo Malerio hipotezės pavadinimą. Įdomu, kad J. Kubiliui teko spręsti tos skaičių teorijoje pagarsėjusios hipotezės vieną specialųjį atvejį, 1949 m. pateikti dalinį jos sprendimą. Dar vėliau J. Kubilius šios tematikos tyrinėjimus perleido savo mokiniui aspirantui V. Sprindžiui iš Baltarusijos, kuris šią matematinę problemą sėkmingai išsprendė, įrodydamas Malerio hipotezės teisingumą. V. Sprindžiukas Baltarusijoje net išvystė tuo pagrindu stiprią matematikų mokyklą, tapo Baltarusijos mokslų akademijos tikroju nariu.

Didelį įspūdį J. Kubiliui paliko tos pačios L. Ž. Mordelio mokyklos atstovas žydų kilmės Vengrijos matematikas Polas Erdiošas (Pál Erdős, 1913–1996), kurio darbai buvo kombinatorinio pobūdžio. 1958 m. J. Kubilius pirmą kartą lankėsi Vengrijoje, kur su juo ir susipažino. Tai buvo matematinis talentas ir ekscentriška asmenybė, tikras matematikos fanatikas, daugiau nieko be

■ Nukelta į 16 p.

Minint matematikų Gerardo Žilinsko ir Vytauto Paulausko 100-ąsias gimimo metines Šv. Jonų bažnyčioje: pirmoje eilėje Lietuvos matematikų muziejaus vadovas doc. dr. Henrikas Jasiūnas, buvęs daugiametis Vilniaus universiteto rektorius matematikas akad. prof. Jonas Kubilius ir prof. Vygantas Paulauskas

Mokslo Lietuva

Gerbiami skaitytojai, laikraštį *Mokslo Lietuva* galite prenumeruoti ne tik pašto skyriuose, bet ir internetu, tinklalapyje www.prenumerata.lt. Taip pat galima prenumeruoti prekybos centrų MAXIMA XX ir MAXIMA XXX informacijos skyriuose.

Atėjus metui rinkti akmenis (2)

Tęstinio serijinio leidinio „Lietuvos mokslas“ sukaktis

Pradžia Nr. 12

Jau 20 metų, kai rengiamos ir leidžiamos serijos „Lietuvos mokslas“ knygos. Spėjo pasirodyti per 140 knygų, iš kurių 34 monografinio pobūdžio knygos, skirtas svarbiausiems lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės raidos, mokslo ir technikos istorijos klausimams, parašė pats šios serijos sumanytojas, leidybos organizatorius ir leidėjas dr. Algimantas LIEKIS, Vilniaus Gedimino technikos universiteto Mokslo tytyros centro direktorius.

Šuolis iš žurnalistikos į mokslą

Mokslo Lietuva. Per žurnalistiką atėjote į knygų leidybą ir mokslą?

Algimantas Liekis. Jei tiksliau – per inžineriją. Baigiau Kauno politechnikos institutą (dabar – KTU). Visa tai, rodos, buvo taip neseniai ir bauginančiai seniai. Inžinieriaudamas rašiau į tuometinius žurnalus *Švyturys*, *Jaunimo gretos*, teko būti ir žurnalo aviatoriams *Sparnai*, taip pat *Statyba ir architektūra*, *Mokslas ir technika* redaktoriumi. Parašiau ir apgyniau disertaciją mokslo tytyros problematika. Daugelis ją gerai įvertino – buvo išleista ir atskira knyga. Tuomet palikau inžinieriaus ir žurnalisto darbą – nuo 1984 m. pradžios pasukau į mokslą. Kad taip atsitiko, didelės reikšmės turėjo susitikimas su tuometčiu Lietuvos MA prezidentu Juozu Matuliu. Pasiūliau jam pradėti rengti daugiatomę Lietuvos mokslo enciklopediją. „Brolyti, – atsakė prezidentas, – pats ir imkis to darbo. Ir ne tik. Juk beveik netyrinėta ir technikos istorija.“ Po keleto dienų Lietuvos MA Istorijos instituto direktorius prof. Bronius Vaitkevičius sako: „Prezidento siūlymu įkuriame Mokslo ir technikos istorijos skyrių. Parašyk pareiškimą“. Taip ir tapau jo vadovu.

ML. Turėjote progų bendrauti su iškilomis asmenybėmis – Juozu Matuliu, Adolfu Juciu ir daugeliu kitų. Kaip yra, kad didžiųjų mokslų asmenybių laikai tarsi būtų baigęsi? Turime daugybę asmenybių – įdomių, reikšmingų, bet lyg ir

Serijinio leidinio „Lietuvos mokslas“ leidėjas dr. Algimantas Liekis, etnologas prof. Libertas Klimka ir prof. Juozas Vytautas Uzdila

nelimpa vadinti didžiomis. Gal tai tik laiko klausimas? O gal mūsų gyvenimas apskritai niveliuoja, „suvidurkina“ žmones? Gyvename laikais, kai skaitiklis mažai kuo skiriasi nuo vardiklio. O gal asmenybės tikrąjį mastelį galima suvokti tik per laiko nuotolį? Pakalbėkime apie asmenybes ir laiką, kuriame gyvename.

A. L. Adolfas Jucys buvo viena šviesiausių asmenybių, su kuria mane suvedė gyvenimas. Daug kartų teko lankytis jo namuose. Profesorius vaišindavo arbata ir duona su medumi. Tai labai plačios erudicijos mokslininkas – domėjosi baltų tautų istorija, lietuvių kalbos kilmės dalykais. Viešėdamas Lenkijoje, specialiai išsirengdavo prie Vyslos, kur ieškojo kadais ten gyvenusių senovės baltų relikvų. Stažuodamasis Vokietijos Demokratinėje Respublikoje rinko lituanistinės medžiagos dalykus. Taigi ne vien atomo spektrai jam rūpėjo.

Bus knyga apie Bernardą Kodatį

ML. Esate nemažai parašęs mokslo istorijos klausimais. Gal būtent mokslo istorija gali atsakyti į daugelį mūsų kartų jaudinančių klausimų?

A. L. Ne visas iškilias asmenybes esame atskleidę, bent jau tiek, kad plačiau būtų žinomi visuomenei. Neseniai viešėdamas JAV surinkau medžiagos apie pirmąjį lietuvių geodezinės astronomijos pradininką, Kauno astronomijos observatorijos įkūrėją prof. Bernardą Kodatį. Jau baigiau rašyti knygą apie šią asmenybę, tik nežinau, kas padės išleisti.

Kodėl B. Kodatį prisiminiau? Jis gimė Potsdame, Vokietijoje, augo Berlyne. Ten studijavo astronomiją. Tėvai buvo suvokietėję, nors protėviai buvo lietuviai, bet XIX a. pradžioje atsidadė Vokietijoje. B. Kodatis dirbo mokytoju Tilžėje, astronomijos observatorijoje netoli Potsdamo, jam buvo siūloma dėstyti universitete, taigi turėjo galimybių ir toliau augti kaip mokslininkas. B. Kodatis būtų tikriausiai ir tapęs vienu iš vokiečių mokslininkų, jeigu ne lemtinga pažintis su Mažąja Lietuva, lietuvišiais knygnešiais, taip pat V. Mickevičiumi-Kapsuku, P. Višinskiu, Žemaite, J. Biliūnu, V. Putvinskiu-Pūtviiu ir daugeliu kitų. Tai labai pakeitė jo gyvenimą: B. Kodatis apsisprendė būti lietuviu – kovotoju už Lietuvos valstybės atkūrimą. Per 1905 m. revo-

liucinius neramumus jis aprūpindavo lietuvius revoliucionierius ginklais, jo pastangomis ginklų gavo ir į kovą su bolševikais, lenkais, bermontininkais pakilę lietuviai savanoriai.

ML. Kaip tiksliai šią pavardę reikėtų rašyti – Kodatis ar Kuodaitis? Spaudoje randame įvairiai rašant.

A. L. Tik Kodatis. Visuose dokumentuose, kuriuos teko nagrinėti, rašoma Kodatis. Protėviai kilę nuo Plungės, o Mažeikių rajone yra kaimas Kodačiai. Žemaičiuose yra tebe gyvenančių Kodatčių. Pats Bernardas Kodatis visur tik taip savo pavardę rašė.

ML. Kas nutautusį lietuvių sūnų sugrąžino Lietuvai?

A. L. B. Kodatis turėjo progos susipažinti su Mažąja ir Didžiąja Lietuva, su daugeliu kilnių asmenybių ir pats dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą įsitraukė į kovą dėl Mažosios ir Didžiosios Lietuvos laisvės, išmoko lietuviškai. B. Kodatį iš Tilžės, kur dirbo lietuvininkų mokytoju, paėmė į kazerinę kariuomenę, apmokė šaudyti iš toliašaudžių pabūklų Berta. Kaip astronomą, mokantį naudotis matematiniais skaičiavimais, jį neatsitiktinai nukreipė į artileriją. B. Kodatis gerai

išmanė optinius matavimo prietaisus. Karo metais buvo paskirtas kaizerinės okupacinės valdžios Vilniuje leistos *Dabarties* laikraščio redaktoriumi. Ir iš karto ėmė remti lietuvių siekius atkurti savo Nepriklausomą Lietuvą, perduodavo lietuvių veikėjams – A. Smetonai, P. Klimui, J. Basanavičiui, S. Kairiui ir kitiems – vokiečių slaptus planus ir dokumentus, organizavo Vasario 16-osios Akto išvežimą į Berlyną ir t. t.

Iškilių asmenybių moksle badas

ML. Kaip atsitiko, kad nepriklausomos Lietuvos laikais mums lyg ir nebereikia – bent jau moksle – didžiųjų asmenybių? Pirmais smuikais groja kas tik nori, bet ne mokslininkai. Daugeliu atvejų jie tarsi prislopinti, jų žodis lyg ir nebesvarbus, nes dabar visi žodingi, pernelyg daugiažodžiauja. Ar nepriklausomybės metais iškilo nauji matuliai, statulevičiai, poželos, juciai, marcinkevičiai? Išsilgę iškilų asmenybių turime gręžtis į istoriją.

Iš Amerikoje rašytų B. Kodatį prisiminimų matyti, kad jis buvo labai plataus akiračio žmogus, domėjosi filosofija, Lietuvos istorija ir kitais dalykais, pasižymėjo kaip žurnalistas, o svarbiausia – buvo tikras Lietuvos patriotas. Buvo asmenybė. Tas pats pasakytina apie daugelį lietuvių, su kuriais B. Kodatis bendravo, ypač apie Vasario 16-osios Akto signatarus – juk ir juos šiandien minime kaip puikius savo profesijos atstovus – žurnalistus, istorikus, rašytojus, mokslininkus. Ne tik geri fizikai, chemikai ar matematikai buvo ir tokie mokslininkai kaip broliai profesoriai Biržiškis, J. Matulis, A. Jucys, J. Baršauskas ir kai kurie kiti – jie buvo ir savo Tautos, Lietuvos mylėtojai, istorijos žinovai, plačios ir gilios erudicijos žmonės. Tuo patraukdavo ir uždegdavo kitus – buvo asmenybės. Šiandien kaip tik tokių pasigendama ne tik moksle, bet ir politikoje, aukščiausiose valstybės institucijose. Trūkstant asmenybių ir paviršių pakilę šapai dažniausiai atlieka ne Tautos ir Valstybės stiprinimo, kūrimo, o griovimo darbą.

Panašiai kaip apie B. Kodatį galėčiau pasakyti ir apie J. Matulį. Jis domėjosi ne vien chemija, elektrocheminių dangu sudarymo problemomis, bet ir kitais dalykais – praktiškai nebuvo srities, kuri J. Matulio nebūtų dominusi.

Diskusijos metu aptariant tęstinį serijinį leidinį „Lietuvos mokslas“

Jam labai rūpėjo Lietuvos istorija ir mokslo istorija.

ML. Norite pasakyti, kad tai ne visai tipiški pavyzdžiai dabartiniame Lietuvos moksle?

A. L. Daugelis mokslininkų yra išties geri ar net puikūs savo srities žinovai, bet tai specialistai, jiems stinga platesnio akiračio. Jiems atrodo, kad jų sritis svarbiausia, bet asmenybei to per maža. Gali kapstytis savo darže ir nesuvokti nei savo vietos, nei vaidmens šalies istorijoje, ne kažin ką gali pasakyti apie savo tautos vietą dabartyje ir praityje. O kad dabar išgyvename asmenybių badmečio laikus, visiškai sutinku. Gal ne asmenybių stinga, jų yra, bet pati sistema, aplinka tas asmenybės slopina.

ML. Kas Jus skatina taip griežtai teigti?

A. L. Jeigu šalies mokslininkai nesugebėjo pasipriešinti tokiam Mokslo ir studijų įstatymui, koks LR Seime priimtas 2009 m. balandžio 30 d., nieko geresnio negalima pasakyti nei apie tokio įstatymo rengėjus, nei apie už jį balsavusius, nei apie mokslininkus, nesugebėjusius visam tam pasipriešinti. Įstatyme nieko nepasakoma apie Nepriklausomos Lietuvos sąvoką, nė žodžiu neužsimenama apie lietuvių tautą, nieko nepasakoma dėl lietuvių kalbos kaip valstybinės. Net mokslo apibrėžimo nėra. Užtat yra sąvoka „vieninga Europos erdvė“. Lyg be mūsų trigrašio jos nebūtų.

ML. Gal įstatymo tekste todėl ir nėra šių pamatinių sąvokų, kad lyg ir savaime suprantamos – kaip oras, kuriuo kvėpuojame.

A. L. Savaime suprantamos? Pasaulyje vien mokslui esama apie šimtas apibrėžimų. Jeigu jau priimamas Mokslo ir studijų įstatymas, būtina apibrėžti pačias sąvokas – ką tas įstatymas reglamentuoja.

Sovietmečiu dvelkia ir 12 straipsnis, kad mokslo ir studijų politiką formuoja Seimas. Tas laikmetis buvo labai panašus: mokslo institucijoms buvo privalu vykdyti partijos nutarimus, mokslui teko būti kompartijos tarnaitė. Tad kuo tos nuostatos skiriasi nuo LR Mokslo ir studijų įstatymo įtvirtintosios, kad mokslas priklauso nuo Seimo valios? Seimas yra ne kas kita, kaip rinkimus laimėjusių partijų koalicija – tai politika, o mokslas juk turėtų būti objektyvus. Jokia partija neturėtų diktuoti mokslui.

Ar užsiėmimas mokslu yra kūryba?

ML. Tegu netiesiogiai, bet reikia suprasti, kad mokslas tėra instrumentas rinkimus laimėjusių politinių jėgų rankose? Jei taip, tai valdančiajai par-

tijai (ar koalicijai) atsiranda galimybė mokslu manipuluoti, pasinaudoti savo interesams.

A. L. Pasakysiu ir daugiau: požiūris į mokslą mažai kuo skiriasi nuo požiūrio į batų gamybą. Įstatymo kūrėjai, matyt, įsivaizdavo, kad mokslas – tai tokia veikla, kur viską galima reglamentuoti, paskaičiuoti ir numatyti. Mokslo ir studijų įstatyme niekur nepasakyta, kad užsiėmimas mokslu – kūrybinė veikla. Vadinasi, nepripažįstama mokslinė kūryba, jeigu išvis šitai apeinama. Tokiomis sąlygomis kūrybai vietos ir nelieka.

Įstatyme kalbama apie mokslo institucijas, bet ne apie asmenybes. Tiesa, iš pradžių apibrėžiama, kas yra mokslininkas: tai mokslinį laipsnį turintis tyrėjas, galintis dirbti savarankiškai ir t. t. Tačiau įstatyme nepasakoma, kaip mokslininkas gali dirbti savarankiškai, kas jo veiklą finansuos ir pan.

Įstatyme teigiama, kad aukštosios mokyklos ir mokslo institucijos turi autonomiją, bet neapibrėžta, ką ta autonomija joms duoda, kam reikalinga. Taip pat tvirtinama, kad mokslo vertinimą atlieka atitinkamos institucijos. Jeigu taip, ką reiškia autonomija? Aki vaizdus prieštaravimas.

ML. Tačiau autonomijos samprata nepanaikina, neatšaukia akademinės bendruomenės narių atsakomybės už savo veiklą.

A. L. Prisiminkime, kaip tie patys reikalai buvo sprendžiami Pirmojoje Nepriklausomoje Lietuvos Respublikoje. Vytauto Didžiojo universitetas kaip autonomiška mokslo institucija savarankiškai teikdavo mokslinius laipsnius ir vardus, net atskiri fakultetai turėjo tokią teisę. Ar dėl tokios tvarkos blogesnius mokslininkus rengė šis universitetas? Nemanau. Reikalavimai buvo kaip įprasta ir kituose to meto Europos universitetuose.

Dabar visiškai neaišku, pagal kokią sistemą veikia mūsų aukštasis mokslas ir apskritai mokslas. Svarbu įsieteikti svetimiesiems – štai ir visa sistema. Susidaro įspūdis, kad Lietuva nėra savarankiška valstybė. „Vieningoje Europos Sąjungos erdvėje“ apie Lietuvos valstybingumą jau nebėra ir kalbos.

ML. Na, bet LR Konstitucijoje dar išlieka straipsniai apie Lietuvos teritoriją, valstybinę sieną, valstybinę lietuvių kalbą statusą.

A. L. Tačiau Mokslo ir studijų įstatyme nieko nekalbama apie valstybinę kalbą, todėl paskaitas Lietuvos aukštosiose mokyklose galima skaityti bet kuria pasaulio kalba.

ML. Mokslo ir studijų įstatymo 49 straipsnis reglamentuoja, kad Lietuvos valstybinėse aukštosiose mokyklose dėstomoji kalba yra lietuvių. Kitomis kalbo-

mis galima dėstyti tais atvejais, kai studijų programos turinys siejamas su kita kalba, kai paskaitas skaito užsienio dėstytojai, jeigu studijos vykdomos pagal jungtinių studijų programas arba programų dalis vykdoma kitose šalyse. Taip pat įstatymo išskirtos užsieniečiams skirtos studijų programos ir studijų mainų programos.

A. L. Tarpukario Lietuvoje buvo aiškūs apribojimai: dėstytojai ir profesorai Lietuvoje galėjo būti iš bet kurios šalies, bet privalėjo išmokyti lietuviškai. Reikalavimai laikytasi. Vytauto Didžiojo universitete dirbo ir paskaitas skaitė vokiečių, austrų, šveicarų, rusų kilmės mokslininkai, bet jie išmoko lietuviškai, sėkmingai dėstė Lietuvos aukštosiose mokyklose.

Kadangi Mokslo ir studijų įstatyme nėra Lietuvos kaip valstybės sampratos, toks įstatymas galėtų tikti bet kuriai kitai šaliai. Mokslo ir studijų įstatymo nuostatos įtvirtintos ir kai kuriose kitose gyvenimo srityse. 1991 m. priimtas LR Mokslo ir studijų įstatymas numatė, kad Lietuvos mokslo taryba yra Lietuvos mokslininkų savivaldos institucija, o pagal dabartinius įstatymus Lietuvos mokslo taryba yra LR Seimo ir Vyriausybės pagalbininkė. Faktiškai tai jau tam tikras Finansų ministerijos pakaitalas ar dublikatas, skirstantis lėšas. Pagaliau ir Mokslo tarybos pirmininkas jau neberenkamas, bet skiriamas, ir lieka vienvaldis savo paskyrimo laikotarpiui.

Įstatymas varžo privačią iniciatyvą

ML. Kaip čia išėjo, kad pamiršę serijos „Lietuvos mokslas“ knygas, staiga pradėjome nagrinėti Mokslo ir studijų įstatymo netobulumus?

A. L. Todėl, kad visa tai susiję su leidyba. Įstatyme užkoduota, kad atskiras mokslininkas, tyrėjas neturi galimybių užsiimti moksline veikla. Pagal tarptautines teises, normas, autorines teises kiekvienas žmogus turi teisę į kūrybinę saviraišką, gali savo darbus skelbti, spausdinti ir t. t., tačiau Lietuvos įstatymuose tokios teisės įtvirtinamos, užtikrinamos tik institucijoms – visa finansavimo, vertinimo sistema. Lygiai tas pats ir su leidybine veikla. Paramos leidybai iš valstybės neįmanoma gauti, nenumato įstatymai, jeigu neatstovaujį institucijai. Nors serijoje *Lietuvos mokslas* išleista apie šimtas knygų, skirtų žymiausiems mokslininkams, bet tos knygos galėtų „tapti mokslu“ tik tada, jeigu jas išleistų mokslo institucija. Jeigu leidėjas yra asmuo, tos knygos nepateks į mokslinių knygų duomenų bazę. Išvada tokia: dabartiniai Lietuvos įstatymai trukdo individualių mokslininkų privačiai iniciatyvai reikštis.

ML. Vadinasi, Lietuvos mokslas per dēm institalizuotas, tokiu būdu tarsi paneigiama, kad tai yra asmenybės raiškos, kūrybos sritis?

A. L. Būtent taip ir yra. Lietuvoje (bent jau įstatymų erdvėje) bandoma paneigti, kad mokslas priklauso nuo asmenybių, nuo konkrečių žmonių. Štai kodėl Lietuva šiandien jaučia iškilų mokslo asmenybių „badą“. Asmenybės nereikalingos. Taip atsakau į paties man pateiktą klausimą, kodėl praėjo didžiųjų asmenybių, žymių mokslininkų laikai Lietuvoje.

ML. Tai koks yra tu apie 140 Algimanto Liekio išleistų serijos „Lietuvos mokslas“ knygų statusas?

A. L. Lietuvoje keliaklupsčiaujama prieš vadinamąsias duomenų bazes, kurios sudarinėjamos įvairiose šalyse, o JAV jas sudarinėja firmelės, maždaug mūsų uždarytųjų akcinių bendrovių lygmenis. Štai į tas duomenų bazes įtraukti knyga ar leidinys jau „tampa“ mokslu, o neįtraukti – ne mokslas. Toks požiūris ir vertinimas prieštarauja LR Konstitucijai, mokslo institucijų autonomiškumo sampratai, pažeidžiamos mokslininko ir žmogaus teisės.

Į tas duomenų bazes įtraukiami periodiniai leidiniai, o serijoje Lietuvos mokslas leidžiami dažniausiai monografinio pobūdžio atskiri leidiniai. Jeigu išleista knyga nusiūšime į duomenų bazes sudarančias firmelės, jos įtrauks tą knygą į savo duomenų bazę. Štai knygą *Lietuvos energetikos institutas* įtraukė į ISI duomenų bazę, taip pat knygą *Virpesių mokslas*, skirtą MC *Vibrotechnika*. Tas įtraukimas nieko neduoda nei man kaip leidėjui, nei Lietuvai, nei mokslui. Tai biurokratiškai žaidimėliai. Šiandieniam pasauliui

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

2010 m. *Mokslo Lietuva* vykdo projektą *Mokslui, visuomenei ir kultūrai*. Siekdama populiarinti laikraštįje publikuojamą medžiagą redakcija leidžia naudotis publikacijomis tol, kol Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas remia minėtą projektą.

ar tavo knyga bus, ar nebus duomenų bazėje, nuo to mokslo nei padaugės, nei sumažės. Kiekvienas mokslininkas, ieškodamas literatūros savo mokslui, pirmiausia žiūri į bibliografijas, o ne duomenų bazes, už kurias Lietuva kasmet sumoka bene 3 mln. litų.

Kas Lietuvoje turi prieigą prie tų duomenų bazių? Vilniaus universitetas, Švietimo ir mokslo ministerija, vienas kitas mokslininkas turi privilegiją prie tų bazių prisijungti. Plačioji mokslinė visuomenė tos prieigos neturi, todėl ir tų duomenų bazių veiksmingumas labai abejotinas.

Man ši tvarka primena liūdno praeities socialistinį lenktyniavimą – įtrauks ar neįtrauks tave į pirmųjų sąrašą, iškabins portretą garbės lentoje ar ne? Kai kurie mūsų sumanūs vyrukai pakeičia pavadinimą ir tą patį kūrinių „suvaro“ į skirtingų šalių duomenų bazes, skaičius didėja, bet mokslo daugiau neatsiranda.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

FIZINIŲ IR TECHNOLOGIJOS MOKSLŲ CENTRAS

Valstybinis mokslinių tyrimų institutas Fizinių ir technologijos mokslų centras skelbia konkursą į fizinių mokslų srities fizikos O2P krypties (5 vietas) ir chemijos krypties O3P (3 vietas) bei technologijos mokslų srities medžiagų inžinerijos O8T krypties (2 vietas) nuolatinės formos doktorantūrą.

Asmenys, norintieji dalyvauti konkurse, iki š. m. rugsėjo 1 d. Fizinių ir technologijos mokslų centro moksliniam sekretoriui pateikia: 1) prašymą centro direktoriaus vardu, 2) magistro kvalifikacinio laipsnio diplomo ir jo priedų kopijas, 3) dviejų mokslininkų rekomendacijas, 4) gyvenimo aprašymą, 5) savo mokslo darbų sąrašą ir jų kopijas arba mokslinį referatą iš doktorantūros krypties.

Adresas: Savanorių pr. 231, LT-02300 Vilnius, tel. 266 1640.

Direktorius Vidmantas Remeikis

Lietuvos mokslų akademijos Užsienio kalbų centras

skelbia konkursą užimti

anglų kalbos lektorės pareigoms (0,4 etato).
Prašymą ir kvalifikaciją įrodančius dokumentus prašome pateikti LMA Užsienio kalbų centrui,
Goštauto 9, 01108 Vilnius, 324 k.
iki 2010 m. rugpjūčio 1 d.
Daugiau informacijos teiraukitės tel. 2618784:
2344107; 861720077,
El. p. gkirvaitis@chi.lt

GYVYBĖS PASLAPTYS

Kas yra senėjimas ir kaip jam priešintis

■ Atkelta iš 1 p.

Birželio 16 d. Vilniaus universiteto Mažojoje auloje paskaitą *Ar galima nutolinti senatvę* skaitė Vilniaus universiteto garbės daktaras, Rusijos mokslų akademijos akademikas, Maskvos valstybinio M. V. Lomonosovo universiteto Bioinžinerijos ir bioinformatikos fakulteto dekanas prof. Vladimiras Skulačiovas. 2005 m. prof. V. Skulačiovas buvo išrinktas Vilniaus universiteto garbės daktaru. Garbingos regalias žymiam biochemikui Vilniuje suteiktos 2005 m. gegužės 16 d., o kitą dieną Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakultete jis skaitė paskaitą *Aging, a mitochondria mediated atavistic programme. Can it be switched off?*

Natūralu, kad akad. prof. Vladimirą Skulačiovą atėjusiems pasiklausyti visiems aktualios paskaitos pristatė Vilniaus universiteto rektorius akad. prof. Benediktas Juodka. Tai ne tik šeimininko pagarba svečiui, pasaulyje žinomam mokslininkui, bet ir mokinio pagarba savo mokytojui. B. Juodkos disertacijos vadovu kaip tik ir buvo prof. V. Skulačiovas, kurį rektorius, buvęs įžymaus mokslininko aspirantas ir mokinys, apibūdina pagarbiausiais žodžiais.

B. Juodkai pristačius savo mokytoją, paprašius užimti vietą tribūnoje, prof. V. Skulačiovas su rusų inteligentams būdingu delikatumu pirmiausia atsiprašė, kad kviestinę paskaitą skaitytų rusų kalba, nes to paprašė rektorius. Galėtų skaityti ir anglų kalba, bet sudėtingi angliški biochemijos terminai daliai klausytojų gali taip ir likti nesuprasti, o rusų kalba Lietuvoje daugelio mokslo žmonių dar nėra pamiršta. Garbingas svečias nepamiršo pagirti savo buvusio aspiranto B. Juodkos, atmintyje išsaugojo labai gerą nuomonę apie jį. Visada malonu stebėti, kai dalykiškumą lydi bičiulystė, šilti žmogiški santykiai, o mokslo pasaulyje tai dažnas atvejis.

Profesorius prisiminė ir dar vieną talentingą savo mokinį ir kolegą lietuvių, su kuriuo jį buvo suvedęs likimas – Antaną Jasaitį (1936–1999). Tai žymus biochemikas ir bioenergetikas, dirbęs Maskvos universitete maždaug tuo pačiu metu, kai ten studijavo B. Juodka. A. Jasaitis 1966–1975 m. tęsė darbus Maskvos universiteto Tarpfakultetinės bioorganinės chemijos laboratorijos Bioenergetikos skyriuje. Su savo vadovu prof. V. Skulačiovu ir kitais bendraautoriais A. Jasaitis parašė ne vieną mokslinį straipsnį, o 1975 m.

Kaip visada emociškai Vilniaus universiteto rektorius akad. Benediktas Juodka pristato akad. Vladimirą Skulačiovą ir jo tyrimus

kartu su savo vadovu ir kitais kolegomis lietuvis tapo TSRS valstybinės premijos laureatu. Priminsime, kad tais pačiais metais A. Jasaitis grįžo į Lietuvą, vadovavo Lietuvos mokslų akademijos Biochemijos instituto Genų veiklos reguliavimo laboratorijai, o 1990–1999 m. – Metabolizmo ir bioenergetikos laboratorijai. Dėstė Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakultete, Vytauto Didžiojo universitete, buvo ir šio universiteto Aplinkotyros fakulteto dėstytojas. 1992–1994 m. A. Jasaitis buvo Lietuvos biochemikų draugijos pirmininkas, 1995–1999 m. – Biochemijos instituto tarybos pirmininkas.

Malonūs prisiminimai, nes ir lietuvių mokslininkų įdirbio esama tuose darbuose, apie kuriuos paskaitoje kalbėjo Vladimiras Skulačiovas. Šilta

atmosfera tarp lektoriaus ir auditorijos tyrojo visas paskaitai skirtas dvi valandas, neišsisklaidė ir paskaitai pasibaigus. Daugelis klausytojų pateikė V. Skulačiovui dalykiškų klausimų, nenoriai skirstėsi ir po paskaitos. Sunku įsivaizduoti, kokia mokslinių tyrinėjimų tema dar aktualesnė galėtų būti klausytojams.

Vis dėlto prieš pradėdant dėstyti bent kai kuriuos svarbiausius paskaitos momentus būtina pasakyti, kad tos paskaitos veikiausiai nebūtų be Vilniaus universiteto Martyno Yčo fondo pastangų. JAV gyvenantis žymus biologas ir biochemikas Vilniaus universiteto garbės daktaras prof. Martynas Yčas (gimęs 1917 m.) įkūrė fondą, kuris vardinėmis stipendijomis remia geriausius gamtos ir tikslųjų mokslų padalinių labai gerai studijuojančius ir moksliniuose tyrimuose dalyvaujančius Vilniaus universiteto studentus. Fondas suteikia galimybę į Vilniaus universitetą pasikviesti žymiausių pasaulinio garso mokslininkus, kad jie perskaitytų paskaitą aktualiausias šiuolaikinio mokslo klausimais. Mokslininkai ir taip žino, tačiau su mokslo aktualijomis mažiau susiduriantiems skaitytojams priminsime, kad Martynas Yčas JAV yra tyręs genetinio kodo problemas. Su G. Gamovu (George Gamow, 1904–1968) ir A. Riču M. Yčas suformulavo informacijos kodavimo baltymų sintezėje hipotezę, tyrė nukleorūgštyse glūdinčios informacijos ryšį su šių rūgščių susintetintais baltymais. M. Yčas skaitė paskaitas ir Lietuvoje.

Ląstelė susinaikina. Kam to reikia?

Teminę paskaitos dalį V. Skulačiovas pradėjo nuo žinomų ląstelių ir organizmų susinaikinimo pavyzdžių, iškel-

damas klausimą: o kam to reikia, kokia šio reiškinio prasmė? Juk beprasmiški, nenaudingi dalykai evoliucijos eigoje nebūtų išlikę. Jeigu ląstelėse, bent kai kuriose, glūdi užslėptas susinaikinimo mechanizmas, paleidžiamas tam tikra programa, vadinasi, ne šiaip sau.

Panašūs reiškiniai stebimi ir tarp kai kurių organizmų, vabzdžių ir gyvūnų pasaulyje. Kad ir vabzdys maldininkas. Pasirodo, poravimosi metu patinėlis ieško patelės – kad gautų galą! Pats šių vabzdžių poravimosi aktas tiek kraupus, kad net siaubo filmų vieno iš korifėjų Hičkoko vaizduotėje nebūtų galėjęs gimti. Mat vabzdys patinėlis savo išrinktąją sugeba apvaisinti tik tuo atveju, jeigu netenka... galvos. Ir tai ne poetizmas. Šį kraupų aktą atlieka pati šio vabzdžio išrinktoji paprasčiausiai nukąsdama savo riteriui galvą. Tą akimirka maldininkas paskutinėmis savo gyvybinėmis jėgomis išsilieja patelėje, pats iškeliauja į nebūtį, bet šitaip pratęsia tolesnę vabzdžių maldininkų generaciją. Antro karto šių patinėlių gyvenime nebūna.

Arba štai laišišinių šeimos žuvis, daugeliui gerai žinoma kuprė. Po neršto žūna ir patinėliai, ir patelės. Nėra tiksliai žinoma, kur glūdi šios žūties priežastis. V. Skulačiovas daro prielaidą, kad organizmo ląstelėse kaupiasi DNR pažeidimai, pasiekus tam tikrą ribą paleidžiamas ląstelės susinaikinimo mechanizmas. Tai vyksta daugybėje ląstelių. Šitaip iš audinio pašalinus pažeisto genotipo ląsteles (tiksliau joms pačioms pasišalinus) populiacija ir toliau išlieka gyvybinga ir tai esąs privalumas evoliucijoje.

Panašių pavyzdžių zoologai ir kiti gyvūnų pasaulio tyrinėtojai tikriausiai galėtų pateikti ne vieną. Pagaliau juk ir

trans apvaisinęs bitę motinėlę miršta savo daigiatūkstantinės vabzdžių šeimos labui, atlikęs jam Motinėlės gamtos skirtą priedermę.

V. Skulačiovo parodytose skaidrėse matėme bandomąsias peles, kurios sulaukusios tam tikro amžiaus, nors ir būdamos sveikos, staiga tarsi netenka „motyvacijos gyventi“. Pasikeičia jų elgesys, išorė, jos tarsi jaučia neišvengiamą lemtį – gyvenimo (o gal mirties?) laikrodį tiksi paskutines jų gyvenimo dienas ir valandas.

Pačios sąvokos „prasmė“, „tikslas“ ir daugelis kitų, kurios paprastai neduoda ramybės mūsų protui, ypač kai susiduriame su įprastą logiką nepaaiškinamais faktais ir reiškiniais – tai grynai žmogiškojo suvokimo sąvokos, kurioms vargu ar taikytini gamtos dėsniai. Bet nuostaba ir kaip pasekmė – klausimas veda į atsakymo paiešką, o tai ir yra pirmieji žingsniai pažinimo kelyje.

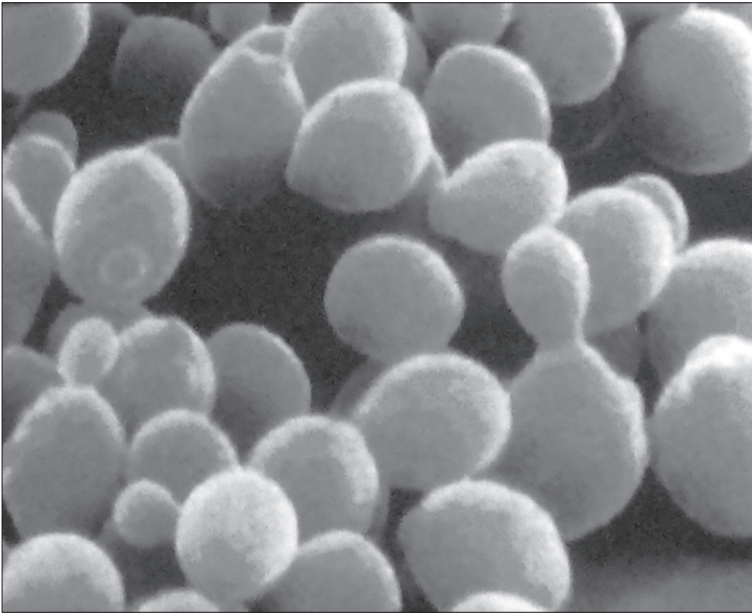
Užprogramuotos mirties reiškinys

1997 m. V. Skulačiovas pasiūlė hipotezę, kad ląstelėse, audiniuose ir organuose yra genetiškai užprogramuotos mirties reiškinys, kuriam įvardyti mokslininkas pasiūlė fenoptozės (graikiškai *phenoptosis*: pheno – rodyti, ptosis – užprogramuota mirtis) terminą. Pasinaudojo analogija su apoptoze, kuri išvertus iš graikų kalbos reiškia lapkritį, t. y. medžių lapų kritimo reiškinį. Šį terminą prieš aštuoniolika metų pasiūlė romėnų medikas ir filosofas Klaudijus Galenas, pastebėjęs gamtoje esantį tikslingumą: jeigu lapai nenukrūtų, žiemą nuo sniego svorio nulūžtų šakos. Šiandienine kalba pasakytume, kad rudeninis lapų kritimas – biologiškai užprogramuotas reiškinys, kai tam tikru

Gedimino Zemlicko nuotraukos

Viena iš skaidrių, V. Skulačiovo parodytų per paskaitą; kas yra tie SkQ, rašysime kitoje šio rašinio dalyje

Mielėse fenoptozės programą mokslininkai jau išmoko pristabdyti

metų laiku už lapų koto formavimą atsakingos ląstelės pradeda nykti, t. y. atlieka... savižudybės aktą. Mechaninės kotelio savybės tampa pažeistos ir lapas nukrinta. Galeno dėka jau daug vėlesnių laikų mokslininkai apoptozę pradėjo vadinti ląstelių užprogramuotos mirties reiškiniu. Veikiausiai tai yra visų ląstelių ypatybė – nesvarbu, ar tai augalų, ar gyvūnų ląstelės. Apoptozines ląsteles puola makrofagai ir sunaikina. Maistingosios ląstelės medžiagos veltui nedingsta, jos naudingai sunaudojamos naujų ląstelių statybai.

Apibendrinant galima pasakyti, kad tokiu būdu tiek vienaląščiai, tiek patys sudėtingiausi organizmai individų „pasiaukojimo“ (fenoptozės) dėka užtikrina populiacijos apsaugą nuo epidemijų ir kitų genetinės programos pažeidimų. Užprogramuotos mirties atvejų gamtoje stebima gan daug, pradedant mielėmis ir baigiant daugialąščiais organizmais. Antai aštuonkojo patelė miršta nuo išsekimo, kai tik jos palikuonys išsirta iš kiaušinių. Tačiau jei patelei būtų pašalintos optinės liaukos, ji būtų išgelbėta ir vietoj gamtos jai skirtų dvejų gyvenimo metų ji gyventų kone keturis kartus ilgiau.

Biologinė reiškinio prasmė – palikuonių įvairovės didinimas. Tas pats būdinga patelė apvaisinusi vabzdžiui maldininkui ir Australijoje gyvenantiems sterblinių pelių patinėliams. Tiesa, patinėliui jo išrinktoji galvos nenukanda, bet to ir neprireikia – „vedybė“ pareigą atlikęs patinėlis savaime baigia savo žemiškąją kelionę: pamažu atsako

funkcionuoti kai kurios šių padarėlių gyvybinės funkcijos ir jie žūna.

Giesmė, nuvaranti gentainį į kapus

Šio keisto reiškinio pavyzdžių aptinkama ir žmonių bendruomenėse. Kai kurios civilizacijos mažiau paveiktos gentys Australijoje (tas pats žemynas!) išsaugojo labai keistą paprotį – sukelti kai kurių gentainių mirtį įtaigos būdu. Šie faktai etnografų buvo pastebėti Šiaurės Australijoje XX a. trečiajame dešimtmetyje. Etnografai užrašinėjo aborigenų dainas ir štai į ką atkreipė dėmesį. Pasigirdus tam tikrai dainai mirėdavo kuris nors tos bendruomenės narys. Kitaip sakant, gentis savo auką pradeda apraudoti, su ja atsisveikinti, kai žmogus jaučiasi visiškai sveikas, net ir būdamas pačiame jėgų stiprumo ir visai nesirengia keliauti į protėvių šalį. Tačiau visi gentainiai savo aukai gieda ją apraudančią giesmę tol, kol sveikuolis pasijunta visiškai netekęs jėgų, subliūkšta ir galop iškeliauja į pačią ilgiausią gyvenimo kelionę, iš kurios negrįžtama.

Įsitikinę, kad šitaip įtaigojant tos genties nariai numarinami, etnografai kreipėsi į policiją. Buvo suderintas veiksmų planas. Mokslininkai stebėjo ritualo eigą, o policija buvo pasirėmusi veikti. Pirmas auką įtaigojančią giesmę užtraukia šamanas, kuris ir yra žmogžudystės iniciatorius. Kodėl vieną, o ne kitą auką pasirenka – tai jau atskiras klausimas. Šamano supratimu būtent tas genties narys pavojingas bendruo-

meni ir jį reikia pašalinti. Minimu konkrečiu atveju, kai prasidėjo pasmerktojo varymas myriop, etnografai susisieki su policija, kuri tuojau pat prisistatė, išsivežė auką ir taip ją išgelbėjo.

Kitą kartą žmogaus išgelbėti nepavyko, nes nepasisekė laiku nustatyti, kas yra aukas, kam skiriama mirtį žadanti daina – pasmerktojo žmogus nustatytas pavėluotai ir mirė ligoninėje.

Moliuskas, ilginantis laišos gyvenimą

Šie V. Skulačiovo pateikti atvejai aprašyti viename medicinos žurnale, bet ne todėl, kad redakcija būtų susidomėjusi beveik detektyvine istorija. Mokslininkai išsiaiškino, kad toje gentyje pasmerktoji myriop žmonės miršta visai taip pat kaip sterblinių pelių patinėliai. Mirties priežastį medikai nustatė tą pačią žmonėms ir pelėms: atsiskius funkcionuoti inkstams visiškai sutrinka skysčių iš organizmo pašalinimo funkcija ir žmogus miršta. Pastebėjime, kad fizinio inkstų pažeidimo nebūdavo. Tiesiog šamanui užtraukus ritualinę giesmę ar dainą, kurią pagaudavo ir įkvėptai tęsdavo kiti genties nariai, psichologinis, o gal teisingiau psichosomatinis poveikis aukai buvo toks stiprus, kad sutrikdavo kai kurios organizmo funkcijos ir baigdavosi žmogaus mirtimi.

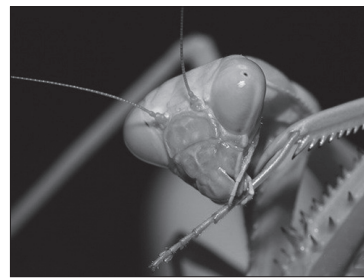
Kokią išvadą daro V. Skulačiovas? Ko gero, labai svarbus pastebėjimas: žmogaus organizmo, kaip ir kai kurių gyvūnų organizmuose, slypi programa, savotiška uždelsto veikimo „bomba“, kurios mechanizmas ar laikrodį paleidus ar įjungus žmogus gali mirti. Ir tai vyksta labai greitai: fenoptozė trunka kelias paras. Iš viso to, kas pasakota, profesorius daro ne išvadą, bet iškelia naują problemą: gal ir senėjimą galima vertinti kaip fenoptozę, tik labai lėtą? Gal mes patys visa to neįtardami save lėtai nuodijame, gal mumyse užkoduota speciali senėjimo programa, o dėl nežinojimo patys ją tam tikru metu įsijungiamo?

Jeigu taip yra iš tikrųjų, visas ligišiolinis gerontologijos mokslas griūna kaip pirštu paliestas kortų namelis. O gal visai negriūva, bet viskas stoji į savo vietą. Labai nemalonu suvokti, kad vos užgimęs pradėti keliauti kapinių link. O jei taip gamtos užvestą biologinį laikrodį truputį paveikti mums norima kryptimi? Gal pavyktų pailginti žmogaus žemiškąjį kelią? Gamtoje tokių pavyzdžių esama. Štai kad ir Atlanto laiša. Po neršto laišos staiga pradeda labai sparčiai senti ir netrukus žūna.

Tačiau jeigu laišų žiaunose pavyks įsikurti tam tikros moliuskų rūšies lervutėms, padėtis iš esmės pasikeis: tokia laiša su „inamiais“ nesensta, išlieka jauna ir gali išgyventi iki 30 metų. Kokiu gyvybės „eleksyru“ tų moliuskų lervutės apdovanoja laišą, atsidedama už nemokamai suteiktą būstą?

Visai neseniai rusų tyrinėtojas V. Ziuganovas nustatė, kad gelavandenius moliuskas perluotė (*Margaritifera margaritifera*), gyvenanti Europos ir Šiaurės Amerikos upėse pasižymi ilgiausia gyvenimo trukme, lyginant su kitais gėlių vandenių bestuburiais – jų maksimali gyvenimo trukmė yra 210–250 metų. Tikras radinys gerontologams, tuo labiau kad ilgaamžiškumo savybėmis perluotė sugeba apdovanoti ir kitus gyvūnų padarus.

Įdomumo dėlei pasakysime, kad rugpjūčio mėnesį europinės perluotės žiaunose pasirodo daugybė mikroskopinių lervučių glochidijų, iki 3 milijonų moliuskui. Kiekvienos jų dydis – 50 μm

Vabzdys maldininkas

(mikrometrai). Rugpjūčio pabaigoje ar rugsėjo pradžioje motininis moliuskas tuos savo palikuonis išmeta į vandenį, o kovoje už būvį išliks tik tie, kurie sugebės prisitvirtinti prie žuvies apdangalų. Glochidijos tvirtinasi prie žuvies odos ar žiaunų. Gelbėdamosios pačios tos lervutės prisitvirtina prie laišų žiaunų ir apdovanoja šeimininges laišas gyvybės „eleksyru“. Nemirtingumo nesuteikia, bet ilgaamžiškumu pasidalija

Tad kas gi yra senėjimas?

Bent jau pats V. Skulačiovas jaučiasi dirbęs nepaprastai reikšmingą darbą mokslinių tyrinėjimų srityje, darbą, kuris gausina žmonių pažinimo lobyną. Tai kova su organizmo senėjimu.

Kas yra senėjimas? Tai su amžiumi palaipsniui gyvenimo funkcijų silpnėjimas. Ir tai nėra vienos kurios nors funkcijos netektis, išeinant iš rikiuotės širdžiai, smegenims ar inkstams. Yra labai daug to silpnėjimo požymių, kurie universalūs – panašiai sensta visi tos pačios rūšies organizmai, augalai ir gyvūnai. Galima kalbėti apie senėjimo proceso visumą, panašumus su kitais gyvenimo reiškiniais ir visai nebūtina jų sieti tik su patologiniais veiksniais.

Gerontologai teigia, kad senėjimas – tai kaupiamasis atsitiktinių defektų organizme. Panašiai kaip luženų sename vežime ar automobilyje: metams bėgant pasireiškia vis daugiau, pataisius vieną tuojau pat išryškėja kiti gedimai. Jeigu panašūs „gedimai“ kaupiasi gyvuose organizmuose, nieko nepadarysi – teks su senėjimu susitaikyti kaip su neišvengiamybe.

Esama ir optimistiškesnio požiūrio, kai į senėjimą žvelgiama kaip į organizmo individualaus vystymosi baigtinį etapą, kuris užprogramuotas genome. Kitaip tariant, tai lėta fenoptozė. Dar XIX a. pabaigoje Veismanas (Weismann) iškėlė mintį, kad mirtis yra evoliucijos „atradimas“, kaip atsitiktatyti populiacijai nereikalingų ar net pavojingų individų, siekiant greitesnės kartų kaitos. Mat kuo senesnis organizmas, tuo daugiau paveiktas įvairių

pokyčių, tad gali gimdyti apsigimusius palikuonis. Taip gamta apsaugo nuo galimų monstrų ir populiacijos labai aukoją individą.

Galėtume paklausti, kur čia esama vietos optimizmui? Jeigu teisus Veismanas ir jo pasekėjai, tai žmonijos prakeiksmas – infarktai, insultai, onkologinės ligos – dažnai sietinos su lignonio amžiumi, vadinasi, gamta be skrupulų šalina dalį individų sveikos populiacijos labui. Ir vis dėlto V. Skulačiovas randa pagrindo optimizmui, nes daug lengviau programą sustabdyti ar išvis užblokuoti, negu vieną po kito nuolat taisyti sistemos gedimus. Pavyzdžiui, mielėse fenoptozės programą mokslininkai moka pristabdyti ar išvis atšaukti įvairiose mielių augimo stadijose. Taip pailginamas šių organizmų amžius. Arba štai kirmėlaitė. Užteko išimti du atitinkamus genus ir jos gyvenimas pailgėjo šešis kartus. Skaidrėje buvo parodytos pelytės, kurioms buvo specialiai sugadintas tam tikras genas, koduojantis atitinkamą baltymą, ir bandomųjų pelyčių ilgaamžiškumas padidėjo trečdaliu.

Vadinasi, esama galimybių veikti senėjimo procesą, laboratorijoje tas daroma ne tik su su primityviais organizmais, bet ir su atskirais gyvūnais.

Tačiau išsiklausykime ir į pesimistų argumentą: negali egzistuoti programa, kuri būtų priešiška organizmo vystymosi produktyvumui, nes tokia programa būtų paprasčiausiai neišgyvenusi evoliucijoje kartu su organizmu. Natūrali atranka organizmui nenaudingas programas turi eliminuoti, antraip jis neišgyventų – lyg ir savotiška aksioma. Tačiau išsiklausykime, ką toliau sako Vilniaus universiteto svečias V. Skulačiovas: pasirodo, kad tokios kontrproduktyvios programos vis dėlto egzistuoja ir tai nėra toks jau retas dalykas. Kaip joms pasisekė įveikti natūralios atrankos sietus?

Grenlandijos banginių paslaptis

Optimistų atstovas prof. V. Skulačiovas, akcentavęs kontrproduktyvių programų buvimą organizmuose, daro ir dar toliau vedančią išvadą: senėjimas nėra universalusis gyvo organizmo ar būtybės bruožas. Kai kurie net ir žinduoliai gali nesenti, o kai kurių rūšių organizmai miršta be jokių senėjimo požymių. Pavyzdžiui gali būti bakterijos, jos nesensta. Vadinasi, senatvė nėra ilgo gyvenimo būtina palydovė. Šis apibendrinimas, ko gero, galėtų būti visos paskaitos esminė išvada, kurią profesorius iliustravo ir konkrečiais pavyzdžiais iš gyvūnijos pasaulio.

Štai Grenlandijos banginis. Jis gyvena 200 metų ir jokių senatvės ar senėjimo požymių šiems jūrų žinduoliams nenustatyta. Mokslas ligi šiol negali atsakyti, dėl kokių priežasčių tie banginiai miršta, nes stebimi tarsi priešingi senėjimui požymiai: su amžiumi didėja šių banginių vislumas, auga raumenų masė, gerėja daugelio funkcijų rodikliai. Visai priešingi dalykai, kurie būdingi didžiuliam žinduoliui. Koks Grenlandijos banginių fenomenas? Gamtos paslaptis, į kurią šiandien mokslas neturi atsakymo.

Tiesa, V. Skulačiovas tvirtina turįs savo paaiškinimą, dėl kokių priežasčių tie banginiai miršta, o atsakyti pažadėjo paskaitos pabaigoje, jeigu liks laiko. Norėdami išsaugoti intrigą ir mes paskysime šiuo pavyzdžiu – prie Grenlandijos banginių paslapties grįšime pasakojimo pabaigoje.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Profesorius Vladimiras Skulačiovas prieš kvietinę paskaitą tarp jos dalyvių

SUKAKTIS

Pureno matematikos dirvonus Lietuvoje

■ Atkelta iš 11 p.

savo mokslo nenorėjęs žinoti. Garsėjo noru bendradarbiauti su kolegomis įvairiose šalyse. Net gimė sąvoka *Erdős skaičius*. Jei turi bent vieną bendrą publikaciją su Erdősu, vadinasi, tavo *Erdős skaičius* yra vienetas. Jei rašai straipsnį su kolega, kurio *Erdős skaičius* yra vienetas, nusipelnai dvejeta ir t. t. Kuo mažesnis tavo *Erdős skaičius*, tuo solidesnis matematikas esi, tuo mažiau nutolęs nuo Erdősų. Beje, jo paties *Erdős skaičius* yra nulis. Tai vis iš matematikų humoro.

Norėdami mokslo fanatiką pasiepti, kai kas iš kolegų jį vadino Ahasferu. Gal todėl, kad Erdősas vietoj nenustygdavo, noriai keliaudavo po daugelį pasaulio šalių, tad Vengrijoje ne itin dažnai užsibūdavo. O štai į Sovietų Sąjungą jam taip ir nepavyko nė į vieną konferenciją atvažiuoti. Priežastis – to meto tarybinio matematinio elito antisemitinės nuotaikos. Lietuvai atgavus nepriklausomybę P. Erdősas 1996 m. rengėsi atvykti į Palangoje vykusią skaičių teorijos konferenciją. Tuo metu vengrų matematikas dalyvavo Varšuvoje vykusioje matematikų konferencijoje, tad Lietuva buvo ranka pasiekiamas. Deja, atvykimo dieną P. Erdősą išvėtikto staigus ligos priepuolis, jis mirė ligoninėje.

Tai vis tos pačios aplinkos matematikai, kuriai prieš Antrąjį pasaulinį karą priklausė ir G. Žilinskas. Visi tie ir kiti užsienio matematikai, kurių nepaminėjome, susitikę J. Kubilių klausinėdavo, kaip sekasi Žilinskiui, prašydavo perduoti jam linkėjimus. Visi labai gražiai apie lietuvių matematiką atsiliepdavo, vertino kaip tikrą inteligentą gražiausia šios sąvokos prasme.

Iš Gerardo Žilinsko parodos standų Šv. Jonų bažnyčioje

Studentų mėgiamas, kolegų gerbiamas

Ką galima pasakyti apie Vytauto Paulausko žingsnius į mokslą? Kilęs iš mokytojo šeimos Žarėnuose Telšių apskrityje. Baigė Šiaulių gimnaziją, Vytauto Didžiojo universitete studijavo matematiką, o jo diplominiam darbui, kaip ir G. Žilinskiui, vadovavo tas pats Petras Katilius. V. Paulauskas mokytojavu Kupiškio progimnazijoje, o 1939–1940 m. dirbo akcinėje draudimo bendrovėje *Lietuva*. Šis faktas labai džiugina bendrapardį – Vilniaus universiteto Matematinės analizės katedros vedėją prof. Vygantą Paulauską. Mat jo vadovaujama katedra kuruoja finansų ir draudimo matematikos discipliną, kurios dėstytojų pradininkais VU buvo nuo 1993 metų. Jeigu vyresnysis kolega Vytautas Paulauskas jau prieš 70 metų dirbo draudimo kompanijoje, tai gal į tuos metus reikėtų nukelti Lietuvos draudimo matematikos mokslo pradžia?

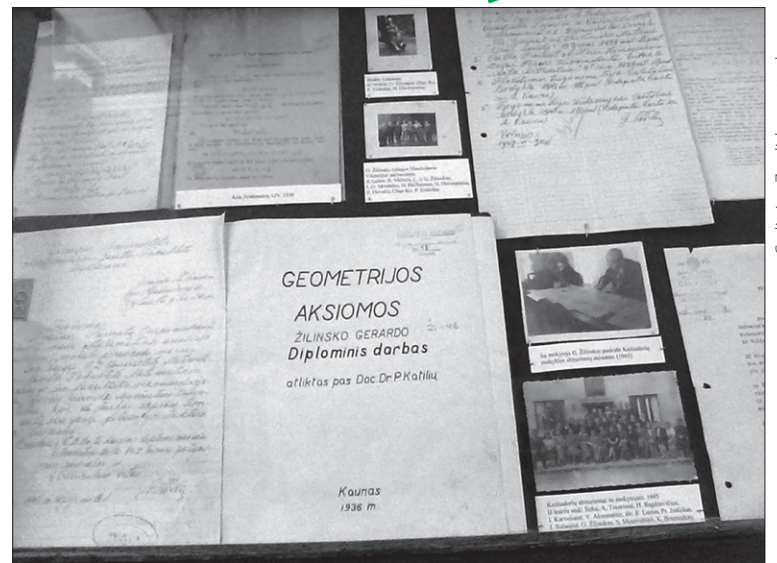
Sukaktys kartais priverčia kai ką permąstyti mūsų žinojime.

Kai 1940 m. Vilniaus universitete prireikė matematikos dėstytojų, prisimintas gabus matematiką studijavęs V. Paulauskas, kuris ir pakviestas dėstyti į universitetą. Vadovavo diferencialinio-integralinio skaičiavimo kurso pratyboms, vėliau skaitė ir kitus kursus. Pokario metais ėjo prodekanu pareigas, 1964–1970 m. buvo Matematinės analizės katedros vedėjas. 1950 m. apgynė mokslų kandidato disertaciją, 1953 m. tapo docentu, o 1980 m. gavo profesoriaus ir nusipelnusio dėstytojo vardą. Parašė vadovėlius *Diferencialinės lygtys* (su P. Golokvosčiumi, 1961), *Matematinės fizikos lygtys* (1974, Valstybinė premija 1976). Išleido specializacijos disciplinų mokymo priemones: *Funkcijų interpoliavimas* (1977), *Funkcijų aproksimavimas* (1979), *Elipsinės funkcijos* (1983). Matematikos disciplinas dėstė būsimiesiems fizikams ir matematikams, dirbo mokslinį ir pedagoginį darbą, nesibodėjo visuomenine veikla, buvo Jaunųjų matematikų olimpiadų organizatorius, Matematikos fakulteto tarybos narys, rašė straipsnius į *Lietuviškąją tarybinę enciklopediją*, buvo *Lietuvos matematikos rinkinio* redkolegijos narys.

Visi, kas pažinojo Vytautą Paulauską, sutiks, kad buvo labai mielas, nuoširdus žmogus, studentų mėgiamas, kolegų gerbiamas – plačios erudicijos asmenybė.

Sukaktuvių pamokos

G. Žilinsko ir V. Paulausko kursas yra tekę klausyti ir J. Kubiliui. Žilinskas buvo pradėjęs skaityti apibrėžtinių integralų kursą, bet spėjo perskaityti tik dvi paskaitas, apsirgo ir kursas nutrūko. Kai po pertraukos J. Kubilius grįžo studijuoti, Žilinskas turėjo skaityti tikimybių teorijos kursą. J. Kubilius jau buvo išklausęs

Gedimino Zemlicko nuotraukos

pusę kurso pas prof. V. Biržišką, o likusią dalį turėjo skaityti Žilinskas, tačiau dėl ligos praktiškai neskaitė.

Po karo J. Kubiliui grįžus į studijas, į programą įtrauktas matematinės fizikos lygčių kursas, kurį ir skaitė V. Paulauskas. J. Kubilius išskiria nepaprastą V. Paulausko kruopštumą, kartais net labai smulkmenišką dalyko išaiškinimą.

Nuotrauka iš interneto

Gerardo Žilinsko mokslinio darbo vadovas Mančesterio universitete prof. L. Ž. Mordelis; nufotografuotas 1970 m. Nicoje Pasaulinio matematikų kongreso metu

mą. Geresniems studentams toks dėstytojo preciziškumas ne visada patikdavo, o silpnesnieji džiaugėsi, kad dėstytojas viską išaiškina „iki panagių“.

VU Matematinės analizės katedros vedėjas prof. Vygantas Paulauskas prisiminė savo bendrapardį prof. Vytautą Paulauską, kurį vadina senosios matematikų kartos atstovu. Išleistos jų knygos, parašytos biografijos, tačiau apie V. Paulauską tokio leidinio nėra išleista. Mokslo istorikams derėtų susimąstyti, kodėl taip atsitiko. Tai Lietuvos mokslui labai reikšmingų ir įdomių žmonių

karta. Dar gyvi jų veiklos liudytojai, jaunesnieji kolegos, tačiau kuo ilgiau tokie darbai bus atidėliojami, tuo didesnės bus netektys. Pagaliau juk tarybiniais laikais rašytose žmonių biografinėse daug reikšmingų jų veiklos puslapių praleista, kupiūruota.

O kad mūsų žinojimas net apie artimus žmones labai ribotas, su didelėmis spragomis, Vygantas Paulauskas įsitikino, kai šiemet minėjo savo tėvelio Jono Paulausko gimimo taip pat šimto metų sukaktį. Štai J. Paulauskas, buvęs Kauno politechnikos instituto dėstytojas, kaime buvo paslėpęs nuo nereikalingų akių savo prieškarines nuotraukas ir tik šiais metais jos „prikeltos“. Tik šiemet V. Paulauskas pamatė savo tėvą studentą su skauto uniforma, ant žirgo, skautai nusifotografavę ir su Lietuvos prezidentu Antanu Smetona. Suprantama, tokios nuotraukos „tarybinės“ aukštosios mokyklos dėstytojui galėjo sukelti nemalonumų, todėl ir nebuvo rodomos. Tėvas savo pasakojimuose apie tai per daug nesiplėtodavo. Tas nuotraukas bežiūrėjęs sūnau atmintyje pradėjo atgimti tėvelio pasakojimų nuotraukos ir apie matematiką Vytautą Paulauską, su kuriuo J. Paulauskas Vytauto Didžiojo universitete studijavo tais pačiais metais, tik vienas rengėsi būti matematiku, o kitas – statybininku inžinieriumi. Kaune studentai vieni kitus pažinojo, ne tiek jau daug jų buvo. Niekas tų J. Paulausko pasakojimų neužrašė, prisiminimai prarasti visiems laikams. Antai J. Paulauskas buvo studentų korporacijos *Plienas* narys, o kokiam korporacijai priklausė V. Paulauskas? Juk ne šiaip įdomu, bet iš to rutuliotųsi ir kiti dalykai apie vieną pirmųjų mūsų matematikų.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Prof. Eugenijus Manstavičius dalijasi prisiminimais apie matematikus Gerardą Žilinską ir Vytautą Paulauską

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistės Laura Bočiarovienė, Gintarė Leščinskaitė
Dizaineris Mindaugas Galkus

Patarėjai: Antanas Kulakauskas, Jonas Puodžius,
Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.
Laikraštis internete: <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Sapnų sala“
S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius
Tiražas 550 egz.